

XIII - 473
NÁVOD

Z E M E P I S U

SO ZVLÁŠTNYM OHĽADOM
NA UHORSKÚ KRAJINU

V OTÁSKACH A ODPOVEDACH

sostavil

ALEXANDER KUTTNER.

Tretie opravené vydanie.

Cena 36 kr.

BUDAPEŠT, 1874.

NÁKLADOM ROBERTA LAMPEL.

Jos. Fjgmenek
N Á V O D

k

Z E M E P I S U

SO ZVLÁŠTNÝM OHĽADOM
NA UHORSKÚ KRAJINU

V OTÁSKACH A ODPOVEDACH

sostavil

ALEXANDER KUTTNER.

Tretie opravené vydanie.

Budapest 1874.

Nákladom Roberta Lampel.

2+3

Revízia
1967

REVÍZIA

MVZ. u.č. 59

Signatúra

Čís. prívrastku 76526

Čís. Inv. den. 18/158

Slovenská pedagogická knižnica
v Bratislave

V Pešti 1874. Číslo Rudnyánszky A.

H452.3 (15) (077)

Ú v o d.

Prv nežli by sme našu drahú vlast nhorskú poznať sa učili, potrebné je, aby sme sa s tým miestom, na ktorom sme shromaždení, oboznámili. Miesto toto je škola. Vo škole majú sa deti kroz výchovu a vyučovanie na dobrých, statočných ľuďoch vzdelávať. Dietky, ktoré usilovným navštevovaním školy, pilným učením a poriadným držaním rodičom svojim a učiteľom radosť robia, stanú sa užitočnými členami ľudskej spoločnosti.

Blízko školy stojí obyčajne budova s väzou, ktorú budovu my často navštevujeme, aby sme tu svoje modlitby a vďaky za prijaté dobrodenia pánu Bohu predniesli. Budovu tú menujú kresťania k o s t o l o m, židia s y n a g o g o u, mohamedani m o š e o u.

Pri kostole stojí obyčajne dom duchovného pastiera čili fara.

V pravo i v lavo, zhora i zdola okolo týchto budov stója domy obyvateľov, obyčajne vo dvoch radoch, a tvoria ulice, a tieto zas dovedna jednu obec, ktorá sa podľa rozsiahlosti a istých poživaných práv dedinou alebo mestom menuje. Za obcou rozprostierajú sa zahrady, role, lúky, hory, vinohrady a pasienky, ktoré dovedna chotár obce tvoria.

Obec v ktorej sme sa narodili, a kde bývame, nazývame r o d i s k o m alebo d o m o v i n o u.

Obyvatelia nejakej obce, ktorí sa preto spájajú v jeden celok, aby sa vospolne napomáhať, mohli, tvoria o b e a n s t v o.

Ako v rodine záležitosti rodiny otec vedie, tak sú aj v obci osoby, ktoré obecné záležitosti pokonávajú. Osoby tieto sú na dedine: s u d c a čili r i c h t á r s obecnou radou, v meste: m e š t a n o s t a čili s t a r o s t a s mestským zástupiteľstvom.

Keď z našej domoviny vyjdeme, príjdeme na miesto, kde sa chotár našej obce končí a chotár druhej obce počiná. Túto druhú obec menujeme susednou obcou. Tá čiara, ktorá chotáre dvoch susedných obcí delí, nazíva sa hranicou. Za susednou obcou nachodíme tretiu, štvrtú a mnoho iných obcí, ktoré dovedna stolicu alebo župu tvoria. Na čele stolice stoja hlavní župan (főispán) a stoličný výbor.

Ako obec s obcou, tak hraničí zas jedna stolica s druhou. Viac stolíc dovedna tvoria jeden obvod čili okres a viac okresov krajinu. Tá krajina, v ktorej sme sa narodili, je naša vlasť.

Drahá vlasť naša, krajina uhorská, obsahuje v sebe štyri okresy, totižto: predunajský, zadunajský, predtisský a zatisský. S Uhorskom je v úzkom spojení Sedmohradsko. Na čele krajiny uhorskej stojí kráľ a zodpovedné ministerium sídliace v hlavnom meste krajiny, v Pešti-Budíne. Susedné zeme: Horvatsko, Slávoňa, Dalmácia a vojanská hranica tvoria s kráľovstvom uhorským a so Sedmohradskom državu uhorskú (magyar birodalom.)

Za hranicami državy uhorskej nachodíme zas iné zeme a krajiny, obyčajne riekami alebo veľkými horami oddelené. Viac takýchto krajín a držav dovedna tvoria jednu čiastku sveta.

Tá čiastka sveta, v ktorej my bývame, menuje sa Európa, ktorá so štyrmi inými: s Aziou, Afrikou, Amerikou a Austráliou dovedna tvorí povrch našej zeme. Naša zem má podobu gule a tvorí zas len malinkú čiastočku v esmíra (sveta), ktorý slnko, mesiac a ostatne telesá oblohy nebeskej v sebe záhrňuje.

Tá veda, ktorá nás našu zem zvlášte poznávať učí, menuje sa zeme písčili geografia.

— Ako sa rozdeľuje zemepis?

Zemepis sa rozdeľuje na matematický, fyzický čili prírodopisný a na politický čili občanský.

— O čom jedná matematický zemepis?

Matematický zemepis jedná o pomere zeme k iným telesám nebeským, o jej podobe, veľkosti a pohybovaníu.

— Co menujeme fyzickým alebo prírodopisným zemepisom?

Fyzickým alebo prírodopisným zemepisom menujeme po-

pisovanie zeme podľa toho, čo sa na nej nachádza, ako: mora, rieky, pohoria, rastliny, zvierata a. t. d.

— O čom jedná politický alebo občanský zemepis?

Politický alebo občanský zemepis jedná o spoločenskom živote ľudí, o ich štátoch, krajinách, mestách, zákonoch a zvykoch.

I. Mathematický zemepis.

— Čo menujeme telesom?

Telesami menujeme predmety v priestore sa nachádzajúce.

— Ako nazývame telesá, ako sú: slnko, mesiac a ostatné hviezdy oblohy nebeskej?

Telesá tieto nazývame telesami nebeskými alebo svetovými.

— Je nejaký rozdiel medzi týmito telesami?

Áno, je rozdiel medzi nimi; nektoré z nich nazývame stálicami, iné bludicami, iné zase mesiacami a nektoré vlasaticami.

— Čo rozumieme pod stálicami?

Pod stálicami (álló csillag, Fixstern) rozumieme také telesá nebeské, ktoré svoju polohu nemenia, ale vždy na jednom mieste stáť sa zdajú.

— Či je mnoho takýchto stálic?

Je ich nesčíselné množstvo; najznámejšia z nich: je naše slnko.

— Čo rozumieme pod bludicami?

Pod bludicami (bolygó, Planet) rozumieme také telesá nebeské, ktoré polohu svoju vždy menia okolo slnka sa krúťac, od ktorého i svetlo dostávajú. Najznámejšia z nich: je naša zem.

— Čo menujeme mesiacami?

Mesiacami (hold, Mond, Trabant) menujeme také telesá nebeské, ktoré sa okolo bludic a s týmito okolo slnka krúčia.

Tak náš mesiac točí sa okolo našej zeme a sice vždy ráz asi za 28 dní.

— Čo menujeme vlasaticami?

Vlasaticami (ústökös, Komet) menujeme také nebeské telesá, ktoré sa len nekedy ukazujú na oblohe s dlhým svetlým chvostom alebo metlou.

A) Slnko.

— Čo za teleso je slnko?

Slnko je guľaté, samo v sebe tmavé, ale svetlým kruhom žiarnej látky obtočené teleso nebeské, ktoré sa len okolo svojej osi, a sice vždy ráz za 25 dní a 3 hodiny točí, a od ktorého zem naša svetlo a teplotu dostáva. Slnko je asi jeden million a tri sto tisíc ráz väčšie než naša zem.

B) Zem.

— Či sa slnko okolo zeme a či zem okolo slnka točí?

Zem sa točí okolo slnka a sice vždy ráz za 365 dní alebo za jeden rok.

— Koľko obnáša vzdialenosť zeme od slnka?

Vzdialenosť zeme od slnka obnáša asi 20 milionov míľ.

— Akú podobu má zem?

Zem má tiež podobu guľatú, na dvoch protivných stranách čili tročnách (Pol) trochu sploštenú.

— Z čoho zatvárame že zem má podobu gule?

Zatvárame to z toho: 1) že zem už viacrazy na lodách obišli;*)

2) pretože slnko východným obyvateľom zeme skorej vychodí a zapadá než západným;

*) Magelhan 1519.; Drake 1577.; Cook 1768. r.

3) že nektoré hviezdy len na severnej pologuli, iné zas len na južnej spatrujeme ;

4) že zem pri zatmeni mesiaca vždy okruhlý tien hádže ;

5) keď sa z ďaleka k nejakému predmetu približujeme, najprv len jeho vrchol spatrujeme a naopak, keď sa od nejakého predmetu vzdialujeme, najprv nám jeho spodnia čiastka mizne z očí ;

6) ponevác i ostatnie telesá nebeské guľatú podobu majú a

7) ponevác je obzor vždy okruhlý.

— Čo menejeme obzorom?

Keď si na nejakom slobodnom mieste zastaneme, nebo, kde sa zemi dotýkať zdá, okolo nás kruh tvorí, ktorý mi obzorom (láthatár, Horizont) nazývame.

— Koľko rozličných strán rozoznávame pri tomto kruhu?

Pri takom kruhu rozoznávame štyri rozličné kraje alebo strany i stranami sveta zvané.

— Ako najdeme tieto štyri strany obzoru?

Tá strana obzoru, kde ráno slnko vychodiť vidíme, menuje sa východom (kelet, Ost); jej oproti, kde slnko večer stojí, to je západ (nyugat, West); postavíme-li sa teraz tak, že nám východ v pravo a západ v ľavo padne: strana pred nami ležiaca nazýva sa severom (észak, Nord) a za nami ležiaca poľudním alebo juhom, (dél Süd).

— Ako-že sa ešte točí zem?

Mimo okolo slnka točí sa ešte zem i okolo vlastnej osi od západu ku východu a sice ráz za 24 hodín.

— A či zem má skutočne takú os?

To nie, ale keď si stredom zeme od jedného pólu ku druhému pretiahnutú čiaru myslíme, túto čiaru nazývame osou.

— Ako sa menujú konce tejto osi?

Tie sa menujú točnami alebo pólami.

— Čo nasleduje z točenia sa zeme okolo jej osi?

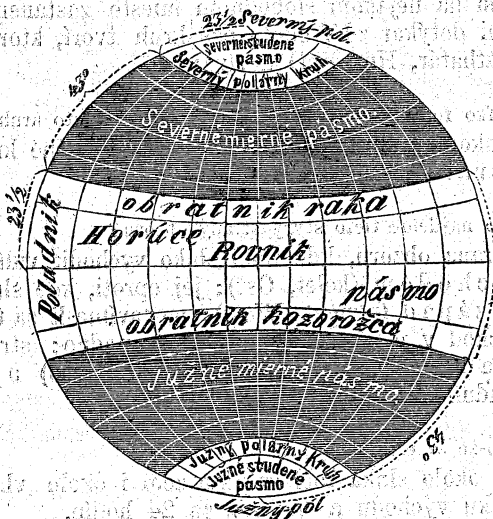
Točenie zeme okolo jej osi má za následok striedanie sa

dňa, a noci; lebo jedna polovica zeme, ku slnku súc obrátena a od toho osvietená, má deň, druhá ale polovica od neho odvrátena je tmavá a, má vtedy noc.

— Aké čiary rozoznávame na zemeguli?

Na zemeguli rozoznávame nasledujúce čiary: najväčší kruh kolo zemegule práve prosriedkom medzi obomi pólami ťahaný, menuje sa rovník-om (aequator, egyenlítő). Rovník deli zemegulu na dve pologule (hemisphaera) totižto; na severnú a južnú.

— Ako delíme rovník?

Rovník delíme na 360 stupňov ($^{\circ}$, fok, Grad); vzdialenosť jedného stupňa od druhého obnáša na rovníku 15 zemepisných míľ; celý rovník teda má objem 5400 míľ.

— Ako sa menujú s rovníkom rovnobežné kruhy?

S rovníkom rovnobežné (párhuzamos, parallel) kruhy me-

nujo sa kruhami šírky (szélességi kör, Breitengrad), pretože podľa nich určujeme severnú alebo južnú šírku nejakého miesta to jest: jeho vzdialenosť od rovníka.

— Ktoré sú z týchto kruhov šírky najdôležitejšie?

Z kruhov šírky sú zvlášte štyri veľmi dôležité, totižto: severný točnový alebo polárny kruh (északi sarkkör, nördlicher Polarkreis), južný polárny kruh (déli sarkkör, südlicher Polarkreis), každý na $23\frac{1}{2}$ stupňov od svojho pólu; potom severný obratník alebo obratník raka (rák tértője, Wendekreis des Krebses) a južný čili obratník kozorožca (bak tértője, Wendekreis des Steinbockes) každý na $23\frac{1}{2}$ stupňov od rovníka oddialený.

— Ako delia tieto 4 kruhy povrch zeme?

Ony delia povrch zeme na päť pásiem (földöv, Zone) a sice: na pásmo horúce, na severné a južné mierné pásmo na severné a južné studené pásmo.

— Aké čiary nachodíme ešte na zemeguli?

Poludníky alebo meridiany. Sú to polokruhy od jedného pólu ku druhému čez stupne rovníka ťahané. Prvý meridian ide čez afrikanský ostrov Ferro a delí zemegulu na východnú a západnú pologulu. Ponevác podľa poludníkov určujeme východnú alebo západnú dĺžku nejakého miesta, to jest: jeho vzdialenosť od prvého poludníka, preto ich nazývame i kruhami dĺžky (hosszusági kör, Längenkreis).

C) Mesiac.

— Kolko mil obnáša vzdialenosť mesiaca od našej zeme?

Ona obnáša: asi 50.000 mil.

— O čo je menší mesiac než zem?

Mesiac je asi 50 ráz menší než naša zem.

— Ako si vysvetľujeme rozličné štvrti mesiaca?

Podľa toho, kolko z neho osvetleno vidíme.

— Ako povstáva zátmenie mesiaca?
Zátmenie mesiaca povstáva, keď naša zem v behu okolo slnka práve medzi slnko a mesiac príde a tak tento lebo celkom lebo z čiastky zastieni.

— Ako povstáva zátmenie slnka?
Zátmenie slnka povstáva, keď mesiac v behu okolo našej zeme práve medzi zem a slnko príde a tak nám jeho svetlo lebo celkom lebo z čiastky zastane.

II. Fyzický zemepis.

Povrch zeme.

Z čoho pozostáva povrch zeme?

Povrch zeme pozostáva zo suchej zeme a z vody.

— Z týchto dvoch ktorá zaujíma väčšiu čiastku povrchu zeme?
Voda; lebo len asi tretiu čiastku celého povrchu zaujíma suchá zem, dve tretiny ale pokrýva voda.

— Ako delíme suchú zem?
Na päť čiastok, ktoré nazývame čiastkami sveta, a tieto sú: Európa, Azia a Afrika menované starým svetom; Amerika a Austrália alebo nový svet.

— V akej podobe sa nám zjavuje suchá zem?

V podobe vrchov a rovín.

— Čo nazývame vlastne vrchom?

Vrchom nazývame značnejšie vyvýšenie suchej zeme nad hladinou morskou. Pri vrchoch rozoznávame: vrchol alebo končiar, pätu, to jest ich najnižšiu čiastku, a medzi vrcholom a pätou boky čili svah.

— Čo nazývame pohorím?

Pohorím menujeme súvislé a zväčša v jednom smere sa ťahajúce vrchy.

— Čo rozumieme pod ľadovcami? ;
Sňah na vysokých horách roztopený a zase zmrznutý tvorí ľadovcey. (jéghegy, Gletscher).

— Čo menujeme sopkami?

Nektoré vrchy majú na končiaroch otvor (Krater), z kade zčasu načas dým, plameň a rozpustené látky (lava) vyhadzujú; takieto vrchy menujú sa sopky, (túzhányó hegy, Vulkan).

— Čo menujeme predhorím?

Vrchy do mora vyčnievajúce menujú sa predhorie (előfok, Vorgebirge, Cap).

— Čo menujeme pobrežím?

Pobrežie je suchá zem pe pri mori sa ťahajúca.

— Čo je ostrov?

Suchá zem menšieho objemu, zo všetkých strán vodou obtočená, nazíva sa ostrovom; jestli z jednej strany s pevninou súvisí, nazíva sa polostrovom.

— Čo je rovina?

Plocha nemajúca ani kopce, ani priehlbiny, menuje sa rovinou.

— Ako rozoznávame roviny?

Na výšiny a nížiny. Výšiny (főnlápály, Hochebene, Plateau) sú roviny vysoko nad hladinou morskou sa vypínajúce; jestli že sa ale rovina nad morom veľmi do vysoka nevypína, menuje sa nížinou,

— A ako ešte delíme roviny?

Na púšte a pustatiny; púšte (sivatág, Wüste) sú roviny piesočnaté, celkom neurodné, kdežto pustatiny (puszta Haide) sú aspoň pre pastvinu príhodné.

Na koľko sú nám vrchy osožné?

Vrchy sú osožné, lebo: na mnohých miestách ony chýnia suchú zem pred návalom morských vln; ony hltia vetry; na nich sa ľámu víchry a búrky; na nich vzniká najviac žriediel; ony nám poskytujú nevyhnutne potrebné kovy, kamene;

sol a kamenouhlie; na nich stoja veľiké lesy; na nich nachodíme liečivé zeliny a náš statok zdravý, bujný pokrm a pri tom nám poskytujú vznešený výhľad do prírody.

V o d a.

— Ako možno vody najprimeranejšie roztriediť?

Na vody velikánske priestory zaujímajúce, trpké, slanej a neprijemnej chuti, čili tak zvané morá, a na vody zo zeme vytekajúce, najviac sladké, pitné, do mora sa valiace, ktoré nazývame žriedlami, potokami, riekami.

— Čo rozumieme pod oceanom?

Pod oceanom rozumejú sa najvätsie mora, ako sú:

- 1) tichý alebo veľiký ocean, medzi Aziou, Austráliou a Amerikou,
- 2) atlantický Ocean, medzi Európou, Afrikou a Amerikou,
- 3) indický Ocean, na juhu Azie.

— Ktoré sú ešte väčšie morá?

- a) severné ľadové more okolo severného pólu;
- b) južné ľadové more okolo južného pólu; oba sú väčším dielom zamrznuté.

Mimo týchto známe ešte mnohé iné morá, ktoré ale viac alebo menej s týmito piatimi súvisia.

— Čo je úžina morská?

Zo dvoch strán pevnou zemou obkľúčená, úzka čiastka nejakého mora.

— Čo je záliv?

Záliv (tengeröböl, Meerbusen) je do pevnej zeme vnikajúca čiastka mora.

— Čo sú morá osožné?

Morá sú osožné, lebo spojujú vzdialené krajiny a tak napomáhajú kupectvo; výparami svojimi naplňujú povetrie a tieto srazené (ako dažď, rosa, sňah) vlašia a zúrodňuju zem a žriedlam poskytujú vlahu. Z morskej vody dobýva sa i sol.

— Ako povstávajú potoky a rieky? —

Stiekaním viac žriediel povstáva potok, stiekaním viac potokov povstávajú rieky.

— Čo je prítok? —

Prítok (mellékfolyó, Nebenfluss) je taký potok alebo rieka, ktoré sa nie bezprostredne do mora, ale do iného väčšieho potoka alebo rieky vylievajú.

— Čo nazývame ústím? —

Ústím (torkolat, Mündung) nazývame to miesto, kde potok alebo rieka do mora alebo do inej rieky vteká.

— Ako určujeme pravý a ľavý breh nejakého potoka alebo rieky? —

Pravý a ľavý breh riek tak určujeme, keď sa v mysli do prostred rieky postavíme obrátení chrbtom ku jej žriedlu a tvárou ku jej ústi. Breh z prava nazýva sa pravým, z ľava ľavým brehom. Tak leží Pešť na ľavom Budín na pravom brehu Dunaja.

Vzduch.

Čo menujeme vzduchom čili povetím?

Vzduchom menujeme to tenké, roztekavé, rozťažné a priezračné teleso, ktoré zem tiež v guľatej podobe obkľučuje.

— Čo rozumieme pod podnebí m? —

Podnebí m (égalj, éghajlat, Klima) menujeme striedanie (váltakozás, Abwechslung) sa tepla a zimy, povahu vzduchu a počasia nejakej krajiny. Okolo rovníka je podnebie horúce, medzi obrátnikami mierne (ako u nás) a za polárnymi kruhmi studené. Podľa toho dostaly i pásma svoje mená.

— V čom sa líšia pásma zeme medzi sebou? —

Mimo rozdielnosti podnebia líšia sa ešte podľa dĺžky a krátkosti dní a noci a podľa plodín prírodných.

— Čo nazývame plodinami prírodnými? —

Plodinami prírodnými menujeme všetko to, čo (zem z oború nerastov (ásvány, Mineral), ráslní a živočíchov donáša.

— Aké plodiny prírodné sa nachádzajú pod jednotlivými pásmami?

Pod horúcim pásmom je vôbec príroda veľmi bujná; tu nachodíme najvzácnejšie drahé kamene a kovy; najlepšie južné ovocia, najkrajšie a najvoňavejšie kvetiny, najvyššie stromy a najtvrdšie drevo; najväčšie suchozemné zvery, najpestrejšie vtáky a hmyzy ale aj najjedovatejšie a najdravšie zvieratá.

Mierné pásma donášajú všetké užitočné druhy hliny a zeme a pre človečenstvo neomylne potrebné kovy; vinný ker, obilie, ovocie, zeliny, mnoho stavebného dreva a dobré páliivo; rozličné druhy dobytku, diviny, rýb a vtákov.

Studené pásma majú málo kovov; z rastlín len moch, nektoré trávy, chrašť a zakrpatelé stromky; bohaté sú ale na ryby a iné morské živočíchy ako aj na kožušnaté zvery.

III. Politický čili občanský zemepis.

Č l o v e k .

— Čo je človek?

Človek je rozumný smyselný tvor.

Či je nejaký rozdiel medzi ľuďmi?

V hlavných vlastnostiach sú všetci ľudia rovnakí, zvlášte v tom: že sú jedného druhu, pôvodu, určenia, a že môžu všade vo všetkých krajoch vytrvať a žiť. V inom ohľade je ale zas veľký rozdiel medzi ľuďmi.

— V čom že sú teda ľudia rozdielni?

Rozdielni sú: a) ohľadom barvy; lebo sú bieli (kaukazské plemä v Európe) čierni (aethiopské plemä v Afrike) hnedo žltí (mongolské plemä vo východnej Azii) hnedí v Azii a Austrálii malajské plemä) a červení ľudia (indiánské plemä v Amerike);

b) ohľadom veľkosti; sú veľmi veľkí (v Patagonii) a veľmi malí ľudia (lapi, eskimos);

c) ohľadom živo bytia; sú diví t. j. takí ľudia, ktorí sa len ovocím a koreňami, z huby alebo z lovu rýb živia;

sú ďalej pastierské národy (nomadi) živiace sa mliekom a mäsom ich stád, a stáleho bydla nemajúce; konečne sú vzdelané národy, ktoré roľníctvo a remeslá, vedy, umenia a kupectvo pestujú;

d) ohľadom náboženstva sú ľudia: modloslúžobníci čili pohaní, ktorí prirodzené, alebo umelecky shotovené predmety zbožňujú, alebo viac bohov vzývajú, a sú ľudia, ktorí sa len jednomu bohu klaňajú, ako: kresťania, židia a mohamedani;

e) konečne sa ešte líšia ľudia ohľadom jazyka alebo reči.

— Koľko je asi ľudí na celom svete?

Je ich asi tisíc tri sto millionov; hovoria asi 3600 rozličných rečí a priznávajú sa asi k 1000 rozličným náboženstvám.

— Ohľadom spoločenského života ako sa líšia jednotlivé národy?

Mnohé národy žijú v spoločnostiach ale bez zákonov a bez všetkých ustanovizní krajinských, alebo v spoločnostiach, kde zákony a rozličné krajinské ustanovizne istotu osoby a majetku chránia, poriadok udržujú a blahobyť napomáhajú. Spoločnosti poslednejšieho druhu nazývajú sa štáty, a údovia takého štátu menujú sa občania.

Europa.

— Ktoré sú hranice Európy? Hranice Európy sú: na severe ľadové more, na východe Ázia, na juhu stredozemné more, na západe atlantický oceán.

— Ako veľká je Európa?

Rozsiahlosť Európy obnáša 182.000 štvorcových mil.

— Čo menujeme štvorcovou mílou?

Takú štvorhranú plochu, ktorej každá strana jednu mílu obnáša. Pre skrátenie štvorcovú mílu týmto znakom: $\square$ m. poznačujeme.

— Koľko obyvateľov má Európa?

Vyššej 285 millionov, z ktorých sa veľiká väčšina ku kresťanskému náboženstvu priznáva.

— Ktoré štáty zahrňuje v sebe?

Nasledujúce: Portugalsko, Španielsko, Taliansko, republiku S. Marino, Grécko, Turecko, Francúzsko, Švajciarsko, Nemecko, Belgicko, Holandsko, Veľkú-Britániu, Dániu, Škandináviu, Rusko a rakúsko-uhorskú monarchiu.

— Ktoré morá sú okolo Európy?

Nasledujúce:

I. Severné ľadové more, ku ktorému patrí i biele more;

II. atlantický oceán na západe Európy; ku tomuto patrí:

1. severné alebo nemecké more (Nordsee) so Skagerrak a Kattegat a Zuydersee;

2. baltické alebo východné more (Ostsee) s botnickým, finským a riganským zálivom;

3. irské more, medzi Irskom a Anglickom.

4. Kanál la Manche (vyslov: la mánš), medzi Francúzskom a Anglickom;

5. biskajský záliv, medzi Francúzskom a Anglickom;
6. stredozemné more medzi Európou a Afrikou; jeho časti sú: a) záliv lionský, b) záliv janovský, c) tyrhenské more, d) adriatické more so zálivom: triestským, benátskym a fiumanským; e) jonické more so zálivom tarentinským, f) egejské more (archipelagus), g) mramorové (marmora) more, h) čierne more, i) a zovské more.

— Ktoré úziny morské patria ku Európe?

Nasledujúce: Sund, veľký a malý Belt, (spojujú severné more s východným); prielav Calais (vyslov: Kalé), spojuje severné more s kanalom la Manche; užina gibraltárska, vedie z atlantického oceana do stredozemného mora; užina Bonifacia, medzi ostrovami Korzikou a Sardiniou; užina messinská pri Sicílii; Dardanely vedú do mramorového mora; užina carihradská (Konštantínopolská, Bosphorus), vedie do čierneho mora a užina jeníkalská vedie do azovského mora.

— Ktoré ostrovy ležia v ľadovom mori?

Novaja zemlja, a Lofody.

— Ktoré ostrovy patria ešte k Európe?

Britannia, Irland, Izland, Faröer, Shetland, Orkády, Hebridy, v atlantickom oceáne; Seeland, Fünen, Gothland vo východnom mori; Helgoland v severnom mori; Pithužy, Baleáry, Korzika, Sardinia, Elba, Sicília, Malta, jonické ostrovy, Kreta (ináč Kandia) Sporády a Cyklady v stredozemnom mori.

— Ktoré sú hlavné pohoria Európy?

Ural medzi Aziou a Európou; Kjölen v Skandinávii; Karpáty v Uhorsku; Balkán v Turecku; Alpy medzi Francúzskom, Švajciarskom, Tyrolskom a Italiou (najvyššie vrchy Montblanc 14,800', Monte Rosa 14,300'); Pyreney medzi Francúzskom a Španielskom.

— Ktoré sú hlavné rieky v Európe?

Dunaj, povstáva v čiernom lese a vteká do čierneho mora; Rýn povstáva v Alpoch, tečie do severného mora;

Labe (Elbe), vzniká v Česku, tečie do severného mora; **Odera** a **Visla** (Weichsel, Vistula) vtekajú do východného mora **Dnjepr**, vteká do čierneho mora; **Volga**, najväčšia rieka Európy, vzniká vo volchonskom lese a vylieva sa do kašpického mora.

— Ktoré sú najväčšie jazerá v Európe?

Nasledujúce: **Ladoga**, **Onega**, v Rusku; **Mälär**, **Wetter**, **Wener** v Skandinávii; **Boden** v Nemecku; **Blatno** v Uhorsku; **Ženevské**, **Vierwaldstädtské**, **Neuenburgské** v Švajciarsku; **Lago maggiore** (vyslov: **Lago madžore**), **Garda**, **Como** v Italii.

— Aké je podnebie Európy?

Väčším dielom mierné; na juhu teplé, tak že tam citróny, pomaranče, figy a olívy dozrievajú, na severe je ale taká zima, že tam ledva nektoré druhy mochu rastú.

Státy Európy.

I. Rakúsko-uhorská monarchia.

(11,306 □ m. 36 mil. obyv.)

Hranice: na severe Nemecko a Rusko; na východe Rusko a Rumuňsko; na juhu Rumuňsko, Serbia, Turecko, adriatické more, Itália; na západe Švajciarsko a Nemecko.

Pohoria: 1. **Alpy**, ktoré zo Švajciarska do Tyrolu prestupujú a v severo-východnom smere cez Salzburg (Grossglockner 12.000') Korutansko, Štýrsko a Rakúsko ťahajú sa až ku Dunaju, kde sa s Wienerwald-om a u nás s Bakoňom a Vértesom končia. 2. Z nemeckého pohoria: **Südety**, **Krkonoše** (Riesengeb.) **Erz**, — **Fichtelgebirge**, **Böhmerwald**, 3. **Karpáty**.

Rieky: **Dunaj**, **Labe**, **Odera**, **Visla**, **Adige** (vyslov: **Adidže**).

— Z kolkých častok pozostáva rakusko-uhorská monarchia ?

Z dvoch hlavných častok: z cisarstva rakuského (Cislajthania) a z Kráľovstva uhorského (Translajthania,) z ktorých zas každá čiastka viac krajín v sebe zahrňuje.

I. Država uhorská.

— Prečo je táto krajina pre nás tak dôležitá ?

Lebo sme sa tu narodili a vnej žijeme, ona je teda naša drahá, milá vlasť; pre jej rozsiahlosť, pre udatnosť jej slobody milovných národov, pre veľiké bohatstvo jej prírodných plodín je vlasť naša jednaz najdôležitejších krajín Európy.

— Ktoré sú hranice državy uhorskej ?

Država uhorska hraničí na severe so Sliezsikom a Galiciou, na východe s Bukovinou a Rumuňskom, najuhu s Rumuňskom, Srbskom, Bosniou a Čiernou Horou, na západe s morom adriatickým, Krajinskom, Štýrskom, Dolno-Rakúskom a Moravou.

— Koľko obnáša jej rozsiahlosť ?

Uhorsko obnáša s pripojenými svojími krajinami 6085 □ míľ a počíta viac než 15 millionov obyvateľov.

— Ku akým národnostiam sa priznávajú občania Uhorska ?

Občania Uhorska priznávajú sa ku 14 rozličným národnostiam, tak ako: Maďari, Slováci, Rumuni, Srbi, Horváti Rusíni, Nemci atd. Národnosťou, rečou a vyznaním sú občania uhorskí rozdielni, činia ale jeden politický národ, žijú v svornosti medzi sebou a zároveň milujú svoju spoločnú uhorskú vlasť, od ktorej sa všeci Uhrami menujú.

— Akú podobu má pôda Uhorska ?

Uhorsko je zo troch strán vysokým pohorím obklúčené, v prostriedku a na južnej strane tvorí rovinu.

Hlavné pohorie menuje sa Karpátami, a v podobe polmesiaca objíma Uhorsko.

— Ako rozdelujeme Karpáty?

1. Na severo-západné Karpáty, deliace Uhorsko od Moravy, Sliezska a Galície;

2. na severné Karpáty, ktorých jednu čiastku tvoria Tatry; medzi tymito sú najvyššie: vrchol gerlsdorfský (8415'), lomnický (8352,) eisthalský (8324') vo Spiši a Kriváň (8330') v Liptove. So severnými Karpátami súvisí Fatra, zvolensko-gemerské rudné hory, Mátra v Heveši a pre znamenité vina chýrne Hegyalja;

3) na juhovýchodné Karpáty tvoriace sedmohradsku výšinu, ktorú na západe od Uhorska delí Királyhágó.

— Aké iné pohoria má ešte Uhorsko mimo Karpátov?

Ku Alpom patria zadunajské hory: bakoňský les, budinské, véртеšské (v belohradskej a komárnánskej stolici) a vrchy lutavské.

— Ktoré sú rieky Dhorska?

Dunaj, vstupujúci do Uhorska pri Prešporku, tvorí medzi Prešporkom a Komárnom ostrov Csallóköz (Schütt), pri Pešti ostrov Margitty a nižej Pešte ostrov Čepel. Do Dunaja, vteká z prava: Lutava (Leitha), Rába, Sárviz, Dráva s Murou a Sáva; z lava: Morava, Váh, Nitra, Hron, Ipol, Tisa, najrybnejšia rieka v Europe. Prítoky Tisy sú: Szamos, biely, čierny a rýchly Kőrös, Maros; z prava Bodrog, Sajó s Hernádom a Zagyva.

— Či má Uhorsko jazerá?

Za Dunajom máme dva jazerá: Blatno a Neziderské (Fertó); toto poslednie ale vyschýna.

— Ktoré sú uhorské prieplyvy?

Za Dunajom je Sárviz-kanál; Franco v-kanál spojuje Dunaj s Tisou v Bácske; Bega-kanál v temešskej stolici.

— Či máme aj liečivé vody?

Liečivými vodami príroda našu krajinu bohaté obdarila. Z kyslých vôd sú najznámejšie: Šuliguli (v Marmaroši), sulinská (v Šarisi) parádska (v Heveši); z kúpeľov sú ale najchýrečnejšie: srbský a cisársky kúpeľ v Budíne; Piešťany (v nitrianskej st.) frenčanské Teplice; turčian-

ské Teplice; Skleno, Vyhne v Tekove; Sliac (vo zvolenskej st.); Korytnica, Lučky v Liptove; Polhora v Orave; Šmeks vo Spiši, Parád v Heveši atd.

— Aké je podnebie Uhorska?

Podnebie Uhorska je v celku mierné; na horných stranách ale o mnoho chladnejšie a drzejšie než na dolných, kde už aj južné ovocie dozrieva.

— Ktoré sú zvláštnejšie plodiny Uhorska?

Uhorsko je veľmi požehnaná krajina; príroda poskytuje všetkého v tolkej hojnosti, že sa už teraz aj do cudzozemska mnoho výborného zbožia, znamenitého vína, vypaseny statok, vlna, vosk, mäd pro železnicach a po parolodách vyváža.

— Akú podobu má cimer Uhorska?

Címer uhorský predstavuje vo dve poly rozdelený štít; na ľavej polovici vidno štyry bielé čiary predstavujúce hlavné rieky krajiny; na pravej polovici vypínajú sa tri zelené kopce, ktoré značia troje hlavných hôr; na prostrednom vrchu stojí dvojité kríž. Krajinské barvy sú: červená-biela-zelená.

Z ktorých častok pozustáva država uhorská?

Država uhorská zahrňuje v sebe: 1) Uhorsko so Sedmohradskom, 2) uhorské pomorie, 3) Horvátsko, a Slavóniu, 4) vojanskú hranicu a 5) Daľmáciu.

A) U h o r s k o .

Uhorsko tvorí so Sedmohradskom teraz jeden politický nerozdielny celok a dovedna počítajú asi 4900 štvorcových míl. a 13 $\frac{1}{4}$ mill. obyvateľov.

— Z akých častok pozustáva vlastné Uhorsko?

Uhorsko pozustáva z pred dunajského a zadunajského, z predtisského a zatisského okolia čili okresu, a zo Sedmohradska. Každý okres pozostáva zo stolíc a stolice zase delia sa na o chodze.

I. Okres pred-dunajský.

— Koľko stolíc zahrňuje v sebe tento okres?

Okres pred-dunajský zahrňuje v sebe nasledujúcich 13 stolíc:

1) peštianskú stolicú (vlastne Pešt-Piliš-Šolt zákonne spojené stolice). Hlavné mesto: Budapešt pozostáva z Budína, Pešti, Starého Budína a z Kóbáni.

Budín, sídlo kráľovské a z čiastky i krajinskej vlády, leží na pravom brehu Dunaja, pri južnej železnici, počítá 55.000 obyvateľov. Hlavné čiastky Budína sú: pevnosť, Taban Kristina-, vodné mesto, Neustift, a orszárgút (Landstrasse). Zvláštnejšie budovy sú: kráľovský palác, v jehož káplne je koruna složená; posádkový (garnison) kostol s hrobom III. Andreja; je tu vyššie gymnasium, vyššia reálna škola, vodovod, jask (alagút, Tunnel) popod vrch pevnosti, chýrne minerálne kúpele; cisársky (császárfürdő), srbsky (ráczfürdő) potom tak zvaný rudasfürdő, a sárosfürdő alebo Bruck- a Blocksbad. Pri samom Dunaji vypína sa opevnený Blocksberg (Gellérthegy).

Pešt, najväčšie mesto celej krajiny, a tiež sídlo vlády, leží na ľavom brehu Dunaja, počítá 200.000 obyvateľov; s Budínom je spojená obrovským reťazovým mostom. Pešt pozostáva z vnútorného mesta a 4 predmestí: Leopoldovo, Tereziovo, Jozefovo, a Francovo mesto, v rozsiahlosti asi 1 $\frac{1}{2}$ míle. Tu je krajinská univerzita, polytechnikum krajinský ústredný seminar, 2 kat., 1 evang., 1 reform. gymnasia, vyššie reálky, 6 kupeckých škôl, 3 praeparandie, syrotáreň, ústav pre slepých, národné a nemecké divadlo, národné museum so znamenitými sbierkami. Značnejšie budovy: palác akademie, museum, budova univerzitná, sporiteľňa, snemovňa, synagoga a Ludoviceum. Na východ rozprostiera sa rovina Rákoš, kde predtým viac snemov držano. Blízko leží Kóbánya (Steinbruch) s dobrým vínom a veľkým pivovárom. Na sever leží Nová Pešt.

Starý Budín (Ó-Buda, Alt-Ofen), mesto so 16.000 obyvateľmi. Už starí Rimania mali tu osadu pod menom Aquincum. Na protivnom ostrove je veľká dielňa na parolode. Vácov, biskupské mesto, leží pri železnici, má 16.000 obyvateľov, pekný kostol, ústav pre hluchonemých, väzenie

prz politické priestupky, a veľké trhy na statok a vlnu. V yšegrad, mestečko na pravom brehu Dunaja, má 2000 obyvateľov, a rúmy hradu, v ktorom siedlili začas králi uhorskí. Czegléd, mestečko pri železnici, má 22.000 obyvateľov. Kecskemét, mesto, počita 42.000 obyv., má kat. gymnasium, reform. kollegium, divadlo; výnosné dorábánie dohánu a vína. Nagy-Kőrös, mestečko pri železnici, 20.000 obyv., reform. gymnasium, dochováva mnoho dobytku. Kalocsa, arcibiskupské mesto, neďaleko od Dunaja, 16.000 obyv.; vyššie gymnasium, vedie kupectvo so zbožím, vínom a dobytkom.

2. Báč-Bodrogská stolica.

Szabadka sl. kr. mesto pri paličskom jazere, má 56.000 obyv., vyššie gymnasium, veľikánsky úrodný chotár, na ktorom mnoho dohánu dorabá a pekný rôžný statok dochováva. Zombor, sl. kr. mesto pri Francovom prieplave, 24.000 obyv., jedno z najstarších uhorských miest; meno dostalo od Zumbura, syna Lehelovho. Novýsád (Ujvidék, Neusatz) sl. kr. m. leží pri Dunaji oproti Petrovaradinu; má 19.000 obyv., srbské gymnasium, divadlo; tu siedli grécky nesjednotený biskup; značný obchod so sbožím a ovocím. Baja, mesto pri Dunaji 20.000 obyv., kat. gymnasium, výnosné kupectvo. Zenta pri Tise, 17.000 obyv. Tu vydobil savojský Eugen veľiké víťazstvo nad Turkami r. 1697. Titel siedelné mesto nekďajšieho okresu čajkistov.

3. Novohradská stolica.

Đarmoty (Balassa-Gyarmat), mestečko, 6400 obyv., sídlo stoličných shromaždení. Đarmoty mali za dávných časov aj hrad, ktorý ale Turci v 17. stolyti úplne rozrúcali. Lučenec (Losoncz), mestečko, má 5000 obyv., gymnasium. V 15. stolyti bol Lučenec od českého vödcu Jána Jiskra a r. 1849. od Rusov spustošeny. — Halič (Gács) s veľikou dielňou na súkno. Sečany (Szécsén), mestečko, má 4000 obyv. Filakov (Fülek), jeho zámok sa v tureckých vojňách často spomína.

4. Hontianská stolica.

Štiavnica (Selmeecz, Schemnitz), kr. sl. baňské mesto, má 14.000 obyv., vysoké baňské úrady, krásnu kalváriu, sve-

toznámu baňsku a lesníckú a ka de mi u s bohatými sbierkami. Bane na zlato, striebro a iné kovy, byly kedysi velmi bohaté, teraz sú už ale vyčerpané. Šahy (Ipolyság), mestečko s pekným novým stoličným domom.

5. Ostrihomská stolica.

Ostrihom (Esztergom, Gran), sl. kr. mesto pri Dunaji s 9000 obyv., siedlo primáša uhorského; má gymnasium s bohatou knižnicou. Na mieste zámku vypína sa nádherný chrám, zvaný basilika. Ostrihom bol siedelné mesto prvých kráľov uhorských. Párkány, mestečko na ľavom brehu Dunaja, známe zvlášte preto, že tu Turci 1683. r. veľikú porážku utrpeli.

6. Tekovská stolica (Bars.)

Kremnica, sl. kr. baňské mesto, s bohatými baňami na zlato a striebro, veľikou mincovňou, kde kremnické dukáty razia. Nová baňa, mestečko pri Hrone, má veľké hámry a sklenú hutu. Zlaté Moravce (Aranyos-Maróth), siedlo stoličných shromáždení. Sv. Kríž, s pekným kaštieľom bystrického biskupa.

7. Zvolenská stolica.

Baňská Bystrica (Beszterczebánya, Neusohl), kr. sl. baňské mesto, má 11.700 obyv. Zvláštnejšie budovy: krásne nové gymnasium, biskupská residencia, stoličný dom, kapitulá, hl. kastol na zámku. Strieborná huta, medenný hámor vo dne v noci robia; týždenné trhy veľmi veľiké. Brezno, sl. kr. mesto má 11.000 obyv., veľiký úrodný chotár; dorábä dobrú brindzu. Zvolen (Zólyom, Alt-Sohl), mesto významné ako železničná stanica. Vo zvolenskom zámku často sa bavieval Matej Corvin. Krupina, mesto, zaopatruje celý vidiek ovocím a kyslým vínom. Sl. Lupča, mesto má starodávny zámok. Sliač, veľmi oblúbený kúpeľ medzi Bystricou a Zvolenom.

8. Liptovská stolica.

Sv. Mikuláš (Liptó-Sz.-Miklós), mestečko pri Váhu, siedlo stolice; vedie veľiký obchod so statkom a drevom. Ru-

ž o m b e r o k (Rózsahegy), mestečko tiež pri Váhu, má 3000 obyv., a nižšie kat. gymnasium. Na blízku stoja rúmy likavského zámku, ktorý patril Jánovi Corvinovi, synovi Mateja kráľa. Hrádok, má vysoké lesnícké úrady a roľníckú školu. Korytnica, kúpeľ.

9. Oravská stolica.

D o l n í K u b i n, mestečko, sídlo stolice, má veľkú knižnicu po Čaplovičovi, počítajúcu asi 20.000 sväzkov. P o d z á m o k (Árva-Várallja, s dosť dobre zachovaným zámkom na strmej skale nad Oravou vystaveným. Trstena, mestečko, máva veľké trhy; Tvrdošín s veľkým solným sklodom. Hornie strany kupčia s plátnom; z tade pláteníci. Polhora kúpeľ.

10. Turčianska stolica.

S v. M a r t i n (Thuróc-Sz.-Márton), mestečko, sídlo stolice, a Slovenskej Matice; má sporiteľňu, tlačiareň, nižšie evanjelické gymnasium. Sučany a Turany pri Váhu s rōzsiahlym kupectvom na drevo. Vrútky, kde sa štátna uh. železnica s košicko-oderbergskou schádza. Kláštor pod Zni-ovom (Znyo--Várallja), má niž. kat. gymnasium a praeparandiu; M o š o v c e, tu sa narodil slovenský básnik Kollár. S t u b ň a, kúpeľ.

11. Trenčianska stolica.

T r e n č í n, mesto pri Váhu s 4000 obyv., s gymnasiomom. Trenčanský zámok patril v 14. storočí mocnému Matúšovi Trenčanskému z rodiny Čák. Hlbokú studňu v zámku kopali tureckí zajatí pod Zápoľom. Žilina, (Zsolna, Sillein) priemyslné mesto pri Váhu, má nižšie gymnasium. Teplice, navštevovany kúpeľ. B e c k o v, známy pre svoj hrad, ktorý vojvoda Stibor pod Žigmundom kráľom vystavil. I l a v a s veľkým štátnym väzením pre ťažšie priestupky. R o v n é, domovina drotárov.

12. Nitránska stolica.

N i t r a, mesto, sídlo stolice, biskupa, s 8000 obyv., má vyššie gymnasium, seminár. Na nitránskom hrade býval za

starodávnych časov Svatopluk, kráľ veľko-moravský. Skalica, mesto, má urodné polia, dobré vinohrady, vedie kupectvo so súknom. Nové Zámky (Érsejkujvár, Neuhäusel), neďaleko od železnice, má nižšie gymnásium, bohaté role a dochováva mnoho rožného statku. Piešťany, mestečko s chýrečnými, veľmi navštevovanými kúpeľami.

13. Prešporská stolica.

Prešporok (Pozsony), sl. kr. mesto pri Dunaji a železnici, počítá 46.000 obyvateľov. Pred tým v Prešporoku korunovali kráľov uhorských za tri stoly a tu sa držiavali i snemy. Prešporok má utešený, zdravý vidiek, kat. vyššie gymnásium, evanj. lyceum, vyššiu reálku, seminár a právnickú akademiú; milosrdní majú tu veľký kláštor a nemocnicu. Trnava, sl. kl. mesto, 8.000 obyvateľov, gymnásium, mnoho kostolov; tu založil chýrečný primáš Pázman universitu, ktorá neskorej do Budína a ztade do Pešti bola prenesená. Devín, dedina pri vtoku Moravy do Dunaja, známa pre rúmy starobylého hradu.

Väčšie mestečká tejto stolice sú ešte: Stupava, Malacky, Sv. Jur, Somorja, Galantha, Pezinok.

II. Okres zadunajský.

— Koľko stolíc patrí do tohoto okresu?

Jedenášt', a síce nasledujúce:

1. Mošonská stolica.

Uhorský Starhrad (Magyar-Óvár, Ungarisch Altenburg), mestečko pri vtoku Eutavy do Dunaja, s 3000 obyv.; má gymnásium a výborný hospodársky ústav. Mošon, mestečko s 5000 obyv. a veľkým obchodom na zbožie a víno.

2. Šopronská stolica.

Šopron (Oedenburg), sl. mesto pri železnici, má 18.000 obyv., kat. gymn., evanj. lyceum, praeparandiu, reálnu školu,

sklennú htu, parný mlyn, znamenité sušené ovocie a veľmi navštevované trhy. Kis-Márton (Eisenstadt), kr. mesto so 6000 obyv., a krásnym palácom Eszterháзовskej rodiny. Rust pri neziderskom jazere, dorábä znamenité víno a dobre ovocie.

3. Rábska stolica.

Ráb, (Győr), kr. mesto pri vtoku Ráby do Dunaja, sídlo biskupstva a stolice; má 20.000 obyv., gymnasium, právnickú akademiú, veľký obchod so zbožím. 1809. r. bola tu bitka svedena medzi uhorskou insurrekciou a Francúzami. Szent-Márton (Martinsberg), mestečko u päty vrchu Pannonhalma zvaného, na ktorom starodávny kláštor benediktinský stojí. Kláštorská knižnica počíta do 100,000 sväzkov. Gönnyó významná stanica parolodí.

4. Komárňanská stolica.

Komárom, mesto pri vtoku Váhu do Dunaja s 12,000 obyv.. vedie veľký obchod so zbožím a drevom; komárňanská pevnosť pokladá sa za prvú pevnosť v Uhorsku. Tata, mestečko s 6.000 obyv., má kat. gymnasium, dielne na pokrovec, kamenné nádoby, baňu na mramor. Starý kaštieľ slúžil za letohrad kráľovi Matejovi. Neszmély, dedina pri Dunaji, má dobre víno; tu zomrel bráť Albert r. 1439.

5. Stolno-Belohradská stolica.

Stolný-Belohrad (Székes-Fehérvár, Stuhl-Weissenburg), biskupské mesto pri juho-západnej železnici, počíta 22.000 obyv., má seminár, gymnasium, reálku a živý obchod. Tu korunovávali a pochovávali kráľov uhorských za časov pred moháckou bitkou. (1038—1526.) Csákvár, mestečko, robí chýrečné hlinené nádoby.

6. Vesprimská stolica.

Vesprím, biskupské mesto, má 12.000 obyv., gymnasium, vedie veľký obchod so zbožím a vínom. Pápa, mestečko, počíta 12,000 obyv., má kat. gymnasium, reform, kollegium,

dielne na kamenné nádoby a na súkno. B a k o n y b é l starodávne opátstvo benediktinov,

7. Železná stolica.

K ő s z e g (Güns), sl. kr. mesto so 7000 obyv., kat. gymnasiumom; má dobré vinohrady a ovocné záhrady. Udatný Mikuláš Jurišič víťazne odrazil všetky útoky Turkov na Kőszeg r. 1532. Szombathely (Steinamanger), biskupské mesto, má tiež 7000 obyv. a gymnasium. Medzi zvlášťnejšie budovy patrí: krásny biskupský kostol a stoličný dom; v chotáre nachádza sa mnoho rimanských starožitností, lebo už Rímania mali tu mesto pod menom Sabaria.

8. Zalánska stolica.

Zala-Egerszeg, mestiečko so 6000 obyv. a pekným st. domom. Veľka-Kaniža, pri železnici, má 11.000 obyv. a gymnasium. Keszthely, mestiečko, pri blatňanskom jazere, znamenitý hospodársky ústav. Füred, chýrečný kúpeľ. Tihany, mestiečko na jednom polostrove blatňanského jazera; starodávny, benediktínsky kláštor a viacnásobná ozvena (echo).

9. Šomodská stolica.

Kapósvár, mestiečko, sídlo stolice počíta 6600 obyv. Szigetvár, mestiečko preslávené hrdinskou obranou Mikuláša Zrínyi proti presile tureckej r. 1566. Somogyvár, dedina; na blízku vidno ešte rúmy hrádu, od ktorého celá stolica meno dostala, kde Kupa býval, ktorého sv. Štefan premohol.

10. Baraňánska stolica.

Pátiakostoly (Pécs, Fünfkirchen), sl. mesto so 24,000 obyv. a utešeným, úrodným okolím; sídlo stolice a biskupa; má právnicku akademiú, kat. gymnasium, reálku, dielne na remeň, súkno, papier a železo. Na blízku baňa na kamenouhlie. Moháč, mestiečko pri Dunaji s veľkým obchodom. Na rovine za Moháčom bola 29. aug. 1526. roku svedena tá nešťastná bitka, v ktorej náš kráľ Ľudvik II. a s ním väčšia

čiastka uhorského vojska o život prišla, a po ktorej neblahé časy tureckeho panstva nastaly pre našu vlasť. Pécsvárad, mestečko, má bane na kamenouhlie, vápno a mramor. Tu bol v kľaštore ukrývaný v mladosti Béla II. alebo slepý. Villány, dedina, chýrečná svojím znamenitým vínom.

11. Tolňánska stolica.

Szegszárd, mestečko, sídlo stolice, má 11.000 obyvateľov a znamenité červené víno. Tolna, mestečko pri Dunaji, vedie veľký obchod so zbožím. Duna-Földvár mestečko pri Dunaji, vedie tiež obchod zvlášte sa zbožím a vínom.

III. Okres pred Tisou.

— Koľko stolíc patrí do tohoto okresu?

Desať, a sice nasledujúce:

1. Spišská stolica.

Levoča (Lőcse, Leutschau), kr. slob. mesto má 6600 obyv., kat. vyššie gymnásium, a štátnu reálnu školu; už v stredoveku bola Levoča pre priemyselnosť a vyššiu zvedanosť mešťanstva jedno z prvých mest hornouhorských. Kežmarok, sl. kr. mesto, má 4000 obyv., evanj. gymnásium; mešťanstvo zaoberá sa s priemyslom a kupectvom. Smolník (Szomolnok, Schmöllnitz), má bohaté bane. Nováves (Igló, Neudorf) 6000 obyv.; evanj. gymnásium, praeparandia, významný obchod a prjemysel. Smokovec (Tátrafüred, Schmecks) kúpeľ.

2. Stolica gemerská a malohontianska.

Plešivec (Pelsőcz), sídelné mestečko stolice s 8000 obyv. Rožňava (Rozsnyó), biskupské mesto pri Šajave, má výdatné bane na železo, meď, olovo; veľký vchod s mädom a voskom. Rimavská, Sobota (Rimaszombat), m. ref. gymnásium. Veľka Revúca (Nagyrocze); slov. evanj. gymnásium. Aggtelek, dedina, v susedstve jaskyňa Baradla.

3. Hevešská stolica.

Jáger (Eger, Erlau), arcibiskupské mesto, počíta 19,000 obyv.; veľký seminár, vyššie gymnásium, právnická akadémia, lyceum s bohatou knižnicou a hvezdárňou; veľkolepý katedrálny kostol. Po čas tureckých vojen sa Jáger často spomína; hrdinsky bránil ho 1552. r. Štefan Dobó, pri čom mu i jagerské ženy napomocné byly. Jágerské víno, zvlášte červené, má krajinské meno. Gyöngyös, mestečko u päty Mátry, dorabá tiež dobré vína. Szolnok, mestečko pri vtoku Zagvy do Tisy, s 15,000 obyv., významná železničná a parolodná stanica; živý obchod so soľou a drevom. Pará d, husto navštevovaný kúpel.

4. Boršodská stolica.

Miškovec (Miskolcz), sl. mesto pri Šavaje a železnici s 21,000 oby.; má reform. a kat. gymnásium, veľký obchod so zbožím vínom a dobytkom. Diósgyőr, mestečko, má sklenú hutu, papierňu a veľkú železodielňu. Ónod, mestečko pri Šavaje; na blízkej pustatine Mohi ztratil IV. Béla veľkú bitku proti Mongolom r. 1241.

5. Torňánska stolica.

Najmenšia zo všetkých stolíc Uhorska, počíta 10 □ míl. a 23,300 obyvateľov. Torna, mestečko s 3000 obyv.; tu sa vydržiavajú stoličné shromaždenia. Pri dedine Silice je jaskyňa „Lednica“, ktorá tu zvláštnosť má, že je v nej voda v zime letná, v lete ale zamrzne.

6. Abaujvárska stolica.

Košice, (Kassa, Kaschau), kr. slob. mesto pri Hernade, má dve železnice a 21,700 obyv.; vyššie gymnásium, právnickú akadémiu, reálku, biskupskú residenciu, pekný starodávny kostol, divadlo, rozličné fabriky, na papier, kamenné nádoby, prachárne atd. Jászó s veľkým kláštorom premonstratským. Nagy-Ida, kde sa cigáni r. 1557 proti cisárskemu vojsku zmužilosťou vyznačili, len že prach priskoro vystrieli.

7. Šarišská stolica.

Prešov (Eperjes), kr. slob. mesto pri železnici; sídlo gr. sjedn. kiskupa; má 10.800 obyvateľov, kat. vyššie gymnásium, evanj. lyceum. Bardíjov (Bártfa), slob. kr. mesto, má kat. nižšie gymn., papiereň, kyslú vodu a dobré kúpele; dielne na bielenie plátna. Na starodávnom mestskom dome je bohatý archív.

8. Zemplínska stolica.

Sátorajja-Ujhely, mesto, má 7000 obyv., stoličný dom, kat. gymnasium, dobré vinohrady, Sárospatak, mestečko pri Bodrogu s veľikým reform. kollegiumom. Stárodávny zámok patrila kedysi Rákóczyovskej rodine. Tokaj, mestečko pri stoku Bodrogu a Tisy a pri železnici. Okolo Tokaja rozprestiera sa pohorie zvané Hegyallja, na ktorom sa najznámejšie víno Uhorska rodí, ktoré i v cudzozemsku je vychýrené. Mimo Tokaja dorábajú znamenité víno i nasledujúce mestečka: Mád, Tarczai, Tályai.

9. Ungská stolica.

Unghvár, mesto pri potoku Ung; má 9000 obyv., vyššie gymnásium, grécky seminár, praeparandiu; tu sídli munkácky grécky sjed. biskup. Unghvársky zámok stál už pred príchodom Maďarov. Szobráncz, mestečko v peknom kraji má slaný a sírkový kúpeľ. Szerednye, dorábá výborné stolové víno.

10. Beregská stolica.

Beregszász, mestečko so 4000 obyv., tu sa vydržiavajú stoličné porady; okolie rodí veľa silného vína; bané na mlynské kamene. Munkáč, mestečko pri Latorci; má 8000 obyv., a na osamotenom vrchu stojací hrad, v ktorom sa hrdinská Ilona Zrínyi v 17. storočí za tri roky proti cisárskym vojskám zmužilo bránila.

IV. Okres za Tisou.

— Koľko stolíc patrí ku tomuto okresu?

Nasledujúcich 16 stolíc:

1. Mármarošská stolica.

Mármaros-Sziget, mestečko so 6000 obyv., kat. a ref. gymnasiomom a veľmi bohatými soľnými sklady. Rónaszék, dedina, má bohaté soľné bane ako aj A kna-Suhata g; Borkut, dedina, má v choťari znamenitú kyslú vodu.

2. Ugočská stolica.

Nagy-Szóllós, siedelné mestečko stolice s dobrými vinohrady. Tisza-Ujlak, mestečko na pravom brehu Tisy; vedie kupectvo so solou, drevom; jedna čiastka obyvateľstva žíví sa z lovenia rýb.

3. Szatmárska stolica.

Szatmár-Németi, slob. kr. mesto pri Samoši; má 18.000 obyv., kat. a reform. gymnasium; sídlo biskupa; veľké trhy na hrnčiarský tovar a ovocie. Nagy-bánya, slob. kr. mesto; dobré vinohrady, bohaté baňe na zlato, striebro a iné kovy. Nagy-Károly, mestečko s 11.000 obyv.; z tadeto pochádza bohatá Károly-ovská rodina.

4. Szabolcs-ská stolica.

Nagy-Kálló mestečko so 6000 obyv.; sídlo stolice, dielňa na sanitru. Nyiregyháza, mestečko pri železnici; počíta 18000 obyv.; sadí dobrý dohán; Szabolcs, dedina, kde sv. Ladislav r. 1092. snem držal. Mária-Pócs s kláštorom gréckych mníchov; chýrečné púty.

5. Biharská stolica.

Debrecín, sl. kr. mesto s 46.000 obyv.; chýrečné reform. kollegium s bobatými sbierkami, nižšie kat. gymnasium, hospodársky ústav, veľké trhy; dielne na sodu, mydlo, hlinené

fajky. Veľký - Varadin (Nagy-Várad), sl. sl. kr. mesto pri Kőröši a železnici 30.000 obyv., sídlo kat. a grécko-sjedn. biskupa; právnická akadémia, gymnasium, reálka; priemysel a kupectvo sa veľmi dvíha. Nagy-Szalonta, mestečko, krmí a vyváža veľmi mnoho ošípaných.

6. Békéška stolica.

Gyula, mestečko pri bielom Kőröši s 18,000 obyv.; roľníctvo a dochovávanie dobytku kvitne. Békés, mestečko pri stoku bieleného a čierneho Kőröša; má 20,000 obyv., seje mnoho zbožia a konopí. Szarvas mestečko s 19,000 obyv. a evanj. gymnasiumom; má chýrečné ovocie a dobrý dobytok. Čaba mestečko s 30,000 obyv.; zaoberá sa hospodárstvom dochovávaním dobytku.

7. Čongrádska stolica.

Segedín, (Szeged), sl. kr. mesto pri vtoku Maroša do Tisy, pri železnici; má 70,000 obyvateľov, kat. gymnasium, reálku; dorábä mnoho sody, mydla; obchod vedie s drevom, doháňom, súknom; veľké solné sklady. Csongrád, mestečko pri Tise 16,000 obyv. a rúmy stárodávneho hradu. Hold-Mező-Vásárhely, mesto, má 49,000 obyvateľov, prot. gymnasium; sadi mnoho dohánu a chová dobrý statok. Szentes, mestečko, 26,000 obyv., má výborné sady.

8. Čanádska stolica.

Makov (Makó, mestečko so 27,000 obyv., s kaštieľom čanádskeho biskupa, reform. gymnasiumom. Nagylak, mestečko, má 10,000 obyv.; krmí mnoho ošípaných a chová dobrý dobytok. Mezőhegyes, dochováva veľmi mnoho koní (ménés).

9. Aradská stolica.

Arad, sl. kr. mesto pri Maroši a železnici; má 32,700 obyv., gymnasium; tu býva nesj. grécky biskup; obyvateľstvo žíví sa z kupectva a priemyslu. Snem r. 1132; 1849. bolo tu 13 uhorských generalov odpraveno. Világos, tu složil Gör-

gey zbraň pred ruským maršalom Paškovičom 1849. 13. augusta. Mènes, dedina, má znamenité vína.

10. Zarándska stolica.

Körösbánya, mestečka pri bielom Köröši s 2.500 obyv., ktorí sa najviac s remeslom a banictom zaoberajú. V baňách dobýva sa zlato i striebro.

11. Krasňánska stolica.

Szilágy-Somlyó, mestečko s 3000 obyv., a pekným katolíckym kostolom, ktorý Štefan Báthory dal vystaviť; má dobrú minerálnu vodu.

12. Stolica Közép-Szolnok.

Zilah, mestečko v utešenom kraji s 9000 obyv. a reform. gymnasiumom. Okolité vrchy rodia dobré víno. Zsibó, mestečko, živí sa z vinogradov a hodbaovníctva.

13. Kővársky vidiek.

Kapnikbánya, baň. mesto s 3000 obyv.; bane na zlato a striebro. Sáros-Magyar-Berkesz, hlavne sídlo vidieku.

14. Torontálska stolica.

Velký-Bečkerék, mestečko s 19,000 obyv.; má gymnasium; vedie veľký obchod so zbožím, dobytkom a kožami. Velka-Kikinda, mestečko so 10,000 obyv.; má veľmi úrodný chotár; dochováva mnoho dobytku a oviec. Török-Uj-Becse, mestečko s 5000 obyv.; veľký obchod so zbožím. Pančova, obchod so Srbskom.

15. Temešská stolica.

Temesvár, kr. sl. mesto pri železnici a Begakanali; má 33,000 obyv. gymnasium, seminár a veľký obchod i priemysel. Veršec, mestečko, má 21,000 obyvateľov, gymnasium

reálku; vedie obchod s vínom a zbožím; hodbávnictvo. Buziaš, kúpel.

16. Krašovská stolica.

Lugoš, mestečko; siedlo greckého biskupa a stolice; má gymnasium a 11,000 obyvateľov, ktorí sa zvätsia dorábáním vina a hodbavu zaoberajú. Oravica, banské mesto, má bane na striebro, med, železo a veľmi dobré kamenouhlie. V tejto stolici je vôbec mnoho kovu.

17. Stolica Szörény.

Z jednej čiastky vyzdvihnutej banatskej voj. Hranice utvorená je nová stolica Szörény. Hlavné mesto: Karanšebeš. Mehádia, svetochýrny kúpel.

Slobodné okresy.

I. Jazygia a Kumánia.

a) Jazygia. Obyvatelia dostali meno od starodávneho jedného kmenu, Jazygov, ktorí sa tu už za časov rímskych spomínajú, a sú potomci Kumánov ktorých tu sv. Ladislav bol osadil. Jász-Berény, mesto, má 20,000 obyv. a gymnasium; dochováva mnoho koní a oviec. Jász-Apáthi, mestečko, má 9000 obyv. a úrodný chotár.

b) Veľká-Kumánia, Obyvatelia sú potomci tých Kumánov, ktorí sa boli za časov Bély IV. sem pristehovali; hlavné mesto: Kardszag-Ujszállás, má 14.000 obyv.; v chotáre znamenitá pšenica a dyne.

c) Malá Kumánia, má meno od tých Kumánov, ktorí sa tu za časov II. Štefana boli osadili. Félegyháza, mestečko pri železnici, má 20.000 obyvateľov, gymnasium; zaoberá sa s hospodárstvom a ovocinárstvom. Halas, mestečko, má 13.000 obyv., reform. gymnasium; chová mnoho rožného statku a oviec. Kún-Sz.-Miklós, mestečko s 9000 obyv.; živí sa z hospodárstva.

II. Hajducký okres.

Tento dištrikt má 6 miest; ich obyvatelia pochádzajú od roľníkov, ktorí z dolných strán pred Turkami sem utiekli,

pod vymienkou zbranej ochoty od kráľov rozličné výsady obsiahli a „hajdukami“ sa nazývali. Bösörmény mestečko, má 18.000 obyv., veľký úrodný chotár a reform. školu. Szoboszló, mestečko s 15.000 obyv.

B. Sedmohradsko (Erdély, Siebenbürgen).

— Ako sa delí Sedmohradsko?

Sedmohradsko, ktoré je od r. 1848. s Uhoskom úzko spojené, sa delí na územie Maďarov, Sikulov a Sásov. Územie Maďarov delí sa zase na stolice (megye, Comitatus), územie ale Sikulov a Sásov na okresy alebo tiež na stolice po maďarsky: „székek“, po nemecky: „Stühle“ zvané.

a) Územie Maďarov.

— Koľko stolíc patrí ku územiu Maďarov?

Osem stolíc a dva vidieky.

1. Kološska stolica.

Kolozsvár, sl. kr. mesto pri Samoši; má 25.000 obyv., universitu, kat., reform., a unitárske gymnásium. Zvláštnejšie budovy: starodávny, v gothickej style stavaný kostol, múzeum. Primysel a kupectvo.

2. Stolica Doboka.

Szék, mestečko s 3500 obyv. a soľnu baňou. Nedaleko je Cserhalom, kde Šalamon kráľ a jeho bratrenci Geiza a Ladislav Kumánov porazili r. 1070.

3. Stolica Belső-Szolnok.

Szamos-Ujvár, sl. kr. mesto 4000 obyvateľmi, medzi ktorými mnoho arménov. Tu sídli gr. biskup; hrad pochádza z časov Martinuzziho. Deés, mestečko, má reform. gymnásium a úrodné vinohrady.

4. Stolica Torda.

Torda, mestečko, má 10,000 obyv., unitárske gymnasium a veľmi bohaté solné bane.

5. Stolica Küküllő.

Erzsébetváros, sl. kr. mesto pri rieke Küküllő, má výdatné vinohrady.

6. Stolica Alsó-Fehér.

Károly-alebo Gyula-Fehérvár, (Karlsburg), sl. kr. mesto pri Maroši s 8000 obyv.; sídlo sedmohradského biskupa; má gymnasium, bohatú knižnicu, starý archív, značný priemysel a obchod. Nagy-Enyed, mesto pri Maroši se 6000 obyv.. chýrečným reform. kollegiumom a grecko. kat. gymnasiumom. Balázsfalva, (Blasendorf), sídlo gr. arcibiskupa. Zalatna, Abrudbánya, Vizakna výdatné bane.

7. Stolica Felső-Fehér.

Martonfalva, mestečko so stoličným domom. Almakerek, dedina s mramorovým pomníkom kniežata Michala Apafy.

8. Hunyadská stolica.

Déva, mestečko pri Maroši, so stoličným domom; má papierňu, medennú baňu a dosť dobré víno. Vajda-Hunyad, mestečko pri stoku Černej a Zalaždu; má železný hámor. Hrad patrila Jánovi Hunyady otcovi Mateja kráľa.

9. Fogarášsky vidiek.

Fogarás, mesto pri Alute s 5000 obyv. Starodávny hrad patrila Aporovskej rodine, vystavený bol v 13. storočí. Na blízku sú výdatné medenné bane.

10. Naszódsky vidiek.

Hlavné sídlo Naszód.

b) Územie Sikulov (Székely-föld).

— Na koľko stolíc je sikulské územie rozdelené?
Na päť stolíc (szék, Stuhl).

1. Maros-szék.

Maros-Vásárhely, sl. kr. mesto pri Maroši s 12,600 obyv.; reform. kollegium má bohatú knižnicu; ovocie, a víno sa tu dosť dobre darí.

2. Udvarhely-szék.

Udvarhely, mestečko so 6000 obyv. kat. a reform. gymnasiumom; vedie obchod s doháňom a mädom; tu býval za starodávnych časov sikulský rabinban, to jest náčelník pohanských Sikulov.

3. Három-szék.

Szepesi-Sz.-György, mestečko pri Alute; má dva pramene minerálnej vody. Kezdi Vásárhely.

4. Csik-szék.

Csik-Szereda, mestečko tiež pri Alute. Borszék, dedina, má dobrý kúpeľ a znamenitú kyslú vodu. Csik-Somlyó.

5. Aranyos-szék.

Felvincz, mestečko živí sa zväčša z hospodárstva. Keresztes-Mező, dedina; v chotári bola bitka medzi rímskym cisárom Trajanom a Decebalom, kráľom Dákov r. 101. po Kr. Vtedy sa Sedmohradsko s okolými krajinami nazývalo Daciou.

c) Územie Sásov (Sachsenland).

— Na koľko stolíc je rozdelené územie Sásov?
Na 9 stolíc (szék. Stuhl) a 2 vidieky.

1. Sibínska stolica.

Sibín (Szeben, Hermannstadt) sl. kr. mesto s 19,000 obyv. Má veľmi príjemnú polohu a je múrami ohradené; tu býva sasský gróf, nesjednotený grécky biskup; má právnic ku akademiu, evanj. a kat. gymnasium, a reálku.

2. Šegešvárska stolica.

Segesvár (Schässburg), sl. kr. mesto s 8000 obyv.; je tu evanj. gymnasium, učiteľský spolok, dielňa na tkaniny pamukové a lanové.

3. Stolica Medgyes.

Medgyes (Mediasch), sl. kr. mesto, má 6000 obyv., evanj. gymnasium, priemyselný a hudobný spolok; v okolí sa hospodárstvo veľmi darí.

4. Stolica Szászsebes.

Szászsebes (Mühlbach), sl. kr. mesto, má 5500 oby. dorábä súkno a víno.

5. Stolica Nagy-Sink.

Nagy-Sink (Gross-Schenk), mestečko, darábä dobré plátno a má mnoho ovocia.

6. Stolica Szerdahely (Reussmarkt.)

Szerdahely, mestečko, živí sa z priemyslu a hospodárstva.

7. Stolica Kőhalom (Reps.)

Kőhalom, mestečko, má 2300 obyv. a sirkový kúpel.

8. Stolica Ujegyház (Löschkirch.)

Ujegyház, mestečko v utešenom kraji.

9. Stolica Szászváros (Broos.)

Szászváros, mestečko pri Maroši, má 4000 obyv., reform. gymn. papierňu, ovocie a dosť dobré víno

10. Vidiek brašovský.

Brassó, (Kronstadt), sl. kr. mesto, má 28,000 obyv., kat., grécko-kat. a reform. gymnasium; medenné a železné hámry, papierňu; vedie veľmi veľký obchod s Romaniou.

11. Vidiek bystrický.

Bestercze (Bistricz), sl. kr. m. so 7300 obyv. evanj. a grecko-kat. gymnasium; priemysel a obchod. Radna, dedina, má dobré minerálne vody. Radna bola za dávnyh časov kvetúce mesto, 1241. r. ju ale Mongoli na prach a popol obrátili.

C) Uhorské pomorie.

($\frac{1}{3}$ □ míle 17800 obyv.)

Fiume (Rjeka), sl. kr. mesto, má 13.300 obyvateľov, gymnasium, námornickú školu. Cudzozemské mocnosti majú tu svojích konsulov; za novších časov sa priemysel a námorské kupectvo veľmi dvíha; pre Uhorsko má Fiume veľkú dôležitosť ako jediný námorský prístav.

D) Horvátsko a Slavonia.

Tieto dve krajiny ležia medzi riekami Dráva a Sáva, pokračujú svoje domáce záležitosti na sneme záhrebskom, spoločné záležitosti ale na sneme peštianskom. Horvátsko bolo za časov sv. Ladislava ku korune uhorskej pripojeno. Oba kráľovstvá obnášajú 350 □ m. a. asi jeden mill. obyv.

a) Horvátsko.

— Ako sa delí Horvátsko?

Delí sa na 5 stolíc:

1. Stolica zárhebská.

Záhreb (Zágráb, Agram), hlavné mesto, leží pri Sáve; sídlo bána a arcibiskupa, navozaloženej university a akademie juhoslovanskej; má 20.600 obyv., juridickú akademiú, múzeum, vyššie gymnásium, rozličné iné ústavy, dielne hodbávne, porcellanové; veľký obchod so zbožím, vínom, mädom atd. Karlovác (Károlyváros, Karlstadt), sl. kr. mesto s pevnosťou pri Kulpe.

2. Stolica varašdínska.

Varasdin (Varasd), sl. kr. mesto pri Dráve: má 10.000 obyv., gymnásium, veľkú dielňu na koži; vedie veľký obchod zvlášte s vínom.

3. Stolica krížska.

Kríž (Kőrös, Kreutz), sl. kr. mesto, sídlo gr. kat. biskupa; má fabriku na hodbáv.

4. Stolica belovárska.

Z územia vojanskej hranice novo-utvorena stolica s hlavným mestom Bellovar.

Sem sa počíta teraz i

5. Fiumánska stolica.

Buccari sl. kr. námorské mesto s 13.000 obyv. a dobrým prístavom. Porto-Ré, slobodný prístav.

b) Slavonia.

Delí sa na 3 stolice:

1. Verovitická stolica (Verőcze m.)

Osek (Eszék), sl. kr. mesto s pevnosťou pri Dráve; má 17.900 obyv. gymnásium; hodbávnictvo, obchod so zbožím a

ovocím. **Diakovár**, biskupské mesto; sídlo sriemského biskupa a kapituly; má seminár, gymn., rúmy starého hradu. **Gorjan**, dedina; z tade pochádza slavná rodina **Garayovská**.

2. Sriemská st. (Szerém m., Szymien).

Vukovár, mestiečko; garbiarstvo a hodbávnictvo v kvete; mnoho dobrého ovocia. **Ilok**, mestiečko pri Dunaji so stárodávnym hradom. V kláštorskom kostole leží pochovaný **Ján Kapistrán**, súdruh hrđinského Jána Hunyadyho.

3. Požegánska stolica.

Požega, sl. kri mesto s 3000 obyv.; má gymnasium; zaoberá sa s hodbávnictvom a ovocinárstvom. **Pakrac** mestiečko, sídlo greckého biskupa. **Daruvár**, mestiečko, má dobré ovocie a hrozno; sirkové kúpele.

E. Vojanská Hranica.

(420 □ m. 860.000 ohyv.)

— Čo je to tá Vojanská Hranica?

Úzke územie od adriatického mora až po stok Sávy a Dunaja sa ťahajúce, jehož ohyvateľia všeci bez vymienky povinní boli proti Turkom krajinské hranice brániť a ešte i teraz pod vojanskou správou stoja, — menuje sa vojanská Hranica (katonai határörvidék, Militärgrenze.) Najbliž má byť celkom na spôsob iných stolíc sriadená.

— Ako sa delí Vojanská Hranica?

Vojanská Hranica, na kolko ešte dočasne jestvuje, je rozdelená na dve hlavné čiastky:

1. Hórvátska Hranica.

Zengg, sl. kr. mesto pri adriatickom mori s dobrým prístavom; má 3400 obyv., gymnasium, námornickú školu, ve-

liké trhy a rozsiahly obchod. Karlo p a g o, sl. kr. mesto pri mori, vedie obchod zvlaste s dalmatinskými vinami. Sisek, pevnosť. Sluin. Ogulin.

2. S riemská čili slavonská Hranica.

Karlovice, mesto pri Dunaji; siedlo srbského patriarchy; má 4700 obyv., znamenité červené víno. Petrovaradin (Pétervárad), pevnosť pri Dunaji so 4400 obyv. Tu zvíťazil savojský Eugen 1716 r. nad Turkami. Zemlin (Zimony), mesto pri stoku Sávy a Dunaja vedie veľiký obchod. Mitrovic, Brod, Građiška.

Tak zvaná banátska Hranica bola r. 1873. vyzdvihnutá; jej územie je z čiastky susedným stolicám prvteleno, z čiastky čo nová stolica (Szórény) sriadeno.

F). Dalmácia.

(232 □ m. 440.000 obyv.)

Dalmácia tvorí doplňujúcu čiastku trojjediného: horvátsko-slovansko-dalmatského kráľovstva, patrí teda vlastne ku sv. štefanskej korune; na teraz ale počíta sa ku Cislajthanii a je zastúpena vo viedenskej ríšskej rade. — Dalmácia je krajina skalnatá, neurodná, a ťahá sa popri mori až po Čiernu Horu (Montenegro); jej obyvatelia sú kmenu slovanského a italského.

— Z akých čiastok pozustáva Dalmácia?

Dalmácia pozustáva zo 4 okresov.

1. Okres zaránsky.

Zara, hlavné mesto pri jaderskom mori, má 8000 obyv.; opevnený prístav, zbrojnicu; je siedlo arcibiskupa; veľiký obchod. Sebeniko, mesto s dvoma pevnosťami a 12.000 obyv.; siedlo kat. a gréckeho biskupa. Scardona, má dobrý prístav.

2. Okres spalatský.

Spalato, mesto s 11.000 obyv., biskupské siedlo. Trav, starodávne mesto. Salona, rodné mesto rim. cisára Diokletiana.

3. Okres ragusánsky.

Ragusa, (Dúbravnik), opevnené mesto s 9000 obyv.; biskupské sídlo; má gymn. a námornickú školu.

Okres kotorsky.

Cattaro (Kotor), mesto s pevným hradom a znamenitým prístavom; živý obchod s Čiernou Horou. Castelnuovo, mesto, má výbornú liečivú vodu.

Väčšie dalmatínske ostrovy sú: Brazza, Lesina, Curzola a Lissa (vítazstvo Tegethoffa nad flottou italskou 1866. r.)

II. Cisárstvo rakúske čili nemecko-slovanské krajiny (Cislathania).

1. Arcivojvodstvo Dolňo-Rakúsko: Viedeň (Bécs, Wien), hlavné a siedelné mesto pri Dunaji; má mnoho železničných čiar, do 800.000 obyvateľov, universitu a rozličné ústavy. Znamenitejšie budovy sú; cisársky hrad, akadémia umení, kostol sv. Štefanský, arsenal, opera atd. Na blízku sú i hrady Schönbrunn a Laxenburg, kde sa panovnícky dvor v lete obyčajne zdržiava. Wiener-Neustadt, mesto s 18.000 obyv. a vojenskou akademiou. Baden mesto s chýrečnými kúpelami. Hainburg pri Dunaji s veľikánskou dielňou na dohán.

2. Arcivojvodstvo Horňo-Rakúsko: Linz, hlavné mesto pri Dunaji s 30.000 obyv.; má pekné muzeum a bohatú bibliotéku. Ischl, chýrečný, veľmi navštevovaný kúpeľ. Hallstadt, mesto pri jazere tohože mena.

3. Vojvodstvo Salzburg; jeho hlavné mesto Salzburg, má 19.000 obyv. mnoho pekných pomníkov, kostolov a palácov. Gastein, dedina s chýrečným teplým kúpeľom.

4. Vojvodstvo Štýria (Steiermark); Štýrsky Hradec (Graz), hlavné mesto pri Mure a železnici, má 80.000 obyv. universitu a technický ústav (Johanneum.) Maria-Zell, mestečko, známe zvlášte pre veľikánske púty. Rohič, husto navštevovaný kúpeľ.

5. Vojvodstvo Korutansko: Klagenfurt (Celovec), hlavné mesto pri železnici s 15.000 obyv.

6. Vojvodstvo Krainsko: Lublana (Laibach), hlavné mesto pri železnici, má 23.000 obyv. Adelsberg dedina, so svetochýrnou jaskyňou. Gottschee domovina podomkárov s južným ovocím kupčiacich, ktorých obyčajne „Kučebami“ menujú.

7. Pomorie zahrňuje v sebe poknažnené hrabstvá (gefürstete Grafschaft) Gōrc a Gradišku, markrabstvo Istriu a slobodné prístavné mesto Triest, počítajúce 120.000 obyv.

8. Poknažnené hrabstvá Tirol a Voralberg: Innsbruck, hlavné mesto so 16.000 obyv. a univerzitou. Trient má 17.000 obyv. Bregenz pri Bodenskom jazere. Feldkirch na hranici Švajciarska.

9. Kráľovstvo Čechy: Praha sl. mesto pri Moldave so 157.000 obyv. mnohými ústavami, kostolami, peknými starobylými palácami, veľkým obchodom a kvetúcim priemyslom. Rumburg, mesto, dorábä mnoho výborného plátna. Karlové v ary (Karlsbad), Franzensbad, Marienbad znamenité kúpele. Kralovej Hradec (Königgrätz), mesto, kde boli naši r. 1866. od Prusov citlivo porazení.

10. Markrabstvo Morava: Brno sl. m. so 73.000 obyv. leží pri stoku Švarcavy a Žitavy a pri železnici; veľké trhy na vlnu a súkna. Na blizku je pevný hrad Spielberg. Holomúc, mesto s významnou pevnosťou. Ihlava, mesto, má veľké dielne na súkna.

11. Vojvodstvo Sliezsko: Opava (Troppau) sl. m. pri železnici má 17.000 obyv., dorábä mnoho súkna a plátna. Tešín m. s 9000 obyv., s dielňami na súkna, kože; pivováry. Bohu mín (Odersberg) m. významná stanica železničná.

12. Kralovstvo Halič a Lodomeria (s vojvodstvom Osviečim a Zátor a s veľkokniežatstvom Krakov: Lvov (Lemberg) sl. mesto, má 88.000 obyv. a univerzitu. Krakov, m. má 49.000 obyv., a univerzitu. Vielička, solne doly.

13. Vojvodstvo Búkovina: Černovic sl. m. so 34.000 obyv.

II. Portugal, kráľovstvo

(1700 □ míľ, 4 mill. obyv.)

Hranice: Španielsko, a atlantický oceán.

Pôda vrchovatá; väčšie rieky: Miňho, Tajo a Duero. Podnebie jemné. Hlavné a sídelné mesto: Lissabon s 225.000 obyv.

III. Španielsko, republika.

(9200 □ m. 16½ mill. obyv.)

Hranice: Francúzsko, stredozemné more, Portugal a atlantický oceán.

Pôda vrchovatá; najväčšie pohorie Pyreney a Sierra Nevada; najvýznamnejšie rieky: Miňho, Duero, Tajo, Guadiana, Guadalquivir a Ebro. Podnebie je jemné. Madrid hlavné a sídelné mesto s 300.000 obyv. Toledo, Saragossa, Barcelona, Granada, Cordova, Sevilla.

IV. Italia, kráľovstvo.

(5880 □ míľ, 25 mill. obyv.)

Hlavné pohorie: Alpy a Apenniny; hlavné rieky: Po, Adige (vyslov: Adidže), Arno a Tiberis. Jazerá: lago maggiore (čítaj: Lágo madžóre), Como a Garda. Sopky: Aetna a Vezuv.

Hlavné a sídelné mesto je od najnovejšej doby Rím (Roma) pri Tiberi; pápež býva v paláci Vatikán zvanom pri nádhernej basilike sv. Petra. Rím má do 220.000 obyv. a nesčíselné množstvo pokladov umeleckých. Florenc,

pri Arno so 120.000 obyv.; predtým siedelné mesto. Turin pri Po s 180.000 obyv. Milano, má 190.000 obyv. Genua kupecké mesto pri mori. Benátky (Venezia, Venedig, Venécze) vystavené na 117 ostrovoch adriatického mora, má 120.000 obyv. a mnoho pamätihodností. Chrám sv. Marka. Mantua s veľikou pevnosťou. Neapol pri tyrhenskom mori na blizku Vezuva s 450.000 obyv. Palermo hlavné mesto ostrova Sicilie, má 190.000 obyv.

Na polostrove apenninskom nachodí sa i malíčka republika San Marino.

V. Grécko, kráľovstvo.

(947 □ míl, 1½ mill. obyv.)

Hranice: Turecko a more.

Pôda vrchovatá. Hlavné a siedelné mesto Atheny s prístavom Piraeus. Ku Grécku patrí aj 7 jonických ostrovov s hlavným mestom Korfu.

VI. Turecko, cisárstvo.

(6500 □ míl, 12 mill. obyv.)

Hranice: od severu Rusko a Uhorsko; od východu čierne more; od juhu mramorové more, Archipelagus a Grécko; od západu more adriatické, Čierna Hora, Dalmácia.

Hlavné pohorie: Balkán (Haemus) a Skardus; hlavná rieka Dunaj; podnebie jemné. Turci priznávajú sa k náboženstvu mohamedanskému. Hlavné a siedelné mesto cisára alebo sultana: Carihrad (Konstantinopol, Stambul), pri Bospore s 900.000 obyv.

Turecku poplatné sú: kniežatstvo Čierna-Hora (Montenegro) s hlavným mestom Cettinje, kniežatstvo Serbias hlavným mestom Belgrad, a kniežatstvo Romania (pozošáva z Valachie a Moldavy) s hlavným mestom Bukarest.

VII. Švajciarsko, republika.

(750 □ míľ, 2½ mill. obyv.)

Hranice: Francúzsko, Nemecko, Tirol a Italia. Pohorie: Alpy. Najvätsie rieka Rýn, tvoriaca pri Schaffhausen chýrečný vodopád.

Jazerá: bodenské, zürichské, vierwaldstädtké ženevské. Najvýznamejšie mestá sú: Basel, Zürich, Bern,

VIII. Francúzsko, republika.

(9700 □ míľ, 36. mill. obyv.)

Hranice: Belgium, Nemecko, Švajciarsko, Italia, stredozemné more, Španielsko, atlantický oceán a Kanál la Manche.

Hlavné pohoria: Alpy, Pyreney, Severyny, Ardeny; hlavné rieky: Garonne, Loire, (čítaj Loár) a Sajna. Hlavné a siedelné mesto Paris, má 2 mill. obyvateľov, svetový obchod a priemysel; vládny palác nazýva sa Tuillériami. Orleans (čítaj Orleán), pri Loire-i, Lyon, priemyselné mesto pri Rhone, s 320.000 obyvateľmi. Marseille (čítaj Marzelj), kupecké mesto pri mori s 250.000 obyvateľmi. Bordeaux (vyslov: Bordó), pri Garonne, kupecké a priemyselné mesto; v okolí znamenité vína.

V nešťastnej vojne proti Nemecku r. 1870/1 utratila Franciia Elsass, s hl. mestom Strasburg a čiastku Lotaringie s pevnosťou Metz.

IX. Belgium, kráľovstvo.

(550 □ míľ, 5 mill. obyv.)

Hranice: severné more, Hollandia, Nemecko, Francúzsko. Hlavné mesto: Brüssel má 190.000 obyv., kvetúci

Kuttner: Návod k zemepisu.

priemysel a obchod; tu sa robia najvzácnejšie čipky. Antwerpen, počita 124.000, Lüttich 100.000 obyv.

X. Hollandia kráľovstvo.

(640 □ míľ, 3²/₃ mill. obyv.)

Ináč sa menuje i Nizozemsk-om.

Hranice: Belgium, Nemecko, severné more.

Hlavné mesto: Amsterdam na močaristej pôde pri zuyderskom jazere, má 280.000 obyv., velikánský námorský obchod; dielne na lode. Haags 87.000 obyv., nádherými palácami, siedelné mesto. Ku Nizozemsku patrí i vojvodstvo Luxemburg.

XI. Dánia kráľovstvo.

(696 □ míľ, 1¹/₂ mill. obyv.)

Pozostáva z polostrova Jütland a z ostrovov: Seeland, Fünen, Laaland. Hlavné mesto: Kopenhagen na ostrove Seeland so 160.000 obyv. Ku Dánsku patrí i ostrov Island so sopkou Hekla.

XII. Švedsko a Norvegia, kráľovstva.

(13.800 □ míľ, 5¹/₂ mill. obyv.)

Hranice: Severné more, baltické more a Rusko.

Hlavné pohorie: Kjölen; podnebie studené. Hlavné a siedelné mesto: Stockholm pri mäľarskom jazere, má 140.000 obyv. Najvätsie mesto Nervegie je Kristiania.

XIII. Veľká Britannia, kráľostvo.

(5800 □ mil, 30 mill. obyv.)

Britanské mocnárstvo pozostáva zo dvoch ostrovov: Britannia (Anglicko a Škotsko) a Irland. Najvätsia rieka je Themse. Podnebie mierné a vlhké. Londyn, (London) pri Themse, najvätsie a najvýznamnejšie kupecké mesto Európy, počíta výššej troch millionov obyvateľov. Znamenitejšie budovy: chrám sv. Pavla, Westminsterabbatia a palác panovnícký James (čítaj Dzems). Liverpool, kupecké mesto pri mori so 460.000 obyv. Dublin, hlavné mesto Irlandu so 300.000 obyv. Edinburg hlavné mesto Škótska má 200.000 obyvateľov.

Gibraltar pevnosť v južnom Španielsku a ostrovy Malta, Gozzo, Comino v stredozemnom, Helgoland v severnom mori patria tiež ku Britannii.

XIV. Nemecko, cisárstvo.

9900 □ míl, 41 mill. obyv.)

Hranice: na severe východné more, Dánia a severné more; na západe Hollandia, Belgium, Franzúzsko; na juhu Švajciarsko a rakúsko-uhorskej monarchie západné krajiny čili Cislajthania; na východe Rakúsko a Rusko.

Povaha pôdy je rozdielná; severné kraje tvoria rovinu, južné sú vrchovaté. Hlavné pohoria sú: Alpy, Schwarzwald, Harz, Böhmerwald, Krkonoše; hlavné rieky: Labe, Odera, Visla.

Cisárstvo nemecké sa len za najnovšej doby slialo v jeden politický celok a pozostáva zo 4 kráľovstiev, 6 veľkovojevodstiev, 5 vojevodstiev, 8 kniežatsiev a z troch slobodných miest, ktoré jednotlivé čiastky sú nasledujúce;

1) Prusko, kráľovstvo (6400 □ míl, 24 mill. obyv.): Berlin, hlavné a sídelné mesto celého cisárstva, pri Spree; má do 800.000 obyv. universitu, bohaté muzea. Breslava, pri

Odere sa 200.000 obyv. Kolín (Köln), pri Rýne, Frankfurt pri Majne.

2) Sasko, kráľovstvo (272 □ míl, 2 $\frac{1}{2}$ mill. obyv.): Draždany (Dresden), hl. a siedelné mesto so 177.500 obyv. a veľmi bohatými sbierkami. Lipsko (Leipzig), má 100.000 obyv., velikanské trhy, ohromný náklad knih.

3) Bavorsko, kráľovstvo (1380 □ míl, 3 $\frac{3}{4}$ mill. obyv.): Mníchov (München), hl. mesto so 170.000 obyv., má bohaté umelecké sbierky. Nürnberg, priemyselné a kupecké mesto. Augsburg pri Lechu; z tade vzalo pôvod meno evanj. augsburského vyznania.

4) Württemberg, kráľovstvo 354 □ míl, a skoro 2 mill. obyv.) Stuttgart, hl. mesto má 90.000 obyv., vedie veľký obhod v knihami. Ulm, znčná pevnosť.

5—10. a) Veľkovojsvodstvo Baden hl. mesto Karlsruhe.

b) Veľkovojsvodstvo Hessen-Darmstadt, hl. mesto Darmstadt a Mainz.

c) Veľkovojsvodstvo Sachsen-Weimar.

d) Veľkovojsvodstvo Oldenburg.

e) Veľkovojsvodstvo Mecklenburg-Schwerin.

f) Veľkovojsvodstvo Mecklenburg-Strelitz.

11—15.) a) Vojvodstvo Anhalt.

b) Vojvodstvo Braunschweig.

c) Vojvodstvo Sachsen-Altenburg.

d) Vojvodstvo Sachsen-Koburg-Gotha.

e) Vojvodstvo Sachsen-Meiningen.

16—23.) a) Kniežatstvo Lippe-Deimold.

b) Kniežatstvo Lippe-Schaumburg.

c) Kniežatstvo Waldek.

d) Kniežatstvo Schwarzburg-Rudolstadt.

e) Kniežatstvo Schwarzburg-Sondershausen.

f) Kniežatstvo Reuss-Schleitz.

g) Kniežatstvo Reuss-Greiz.

h) Kniežatstvo Lichtenstein.

24—26.) a) slobodné mesto Bremen.

b) slobodné mesto Hamburg.

c) slobodné mesto Lübeck.

27.) Následkom krvavej vojny proti Francúzsku r. 1870/1 sú skoro celý Elsass s. hl. mestom Strassburg a jedna

čiasťka Lotharingie s pevnosťou Metz (dovedna asi 275 □ míľ s 1½ mill. obyv.) od Francúzska odervané a Nemecku prítelené.

XV. Rusko, cisárstvo.

(99.000 □ míľ, 67 mill. obyv.)

Hranicè: severné ľadové more, Švedsko, východné more, Prusko, rakúsko-uhorská monarchia, Turecko, čierne more, Ázia.

Mocnárstvo ruské zahrňuje v sebe väčšiu polovicu Európy a pozostáva skoro celkom z nížiny. Hlavné rieky: Volga, Don, Dnieper, Dvina. Jazerá: Ladoga, Onega.

Podnebie, vynímajúc južné strany, je studené. Rusi priznávajú sa ku rekej nesjednotenej cirkvi.

Petrohrad (Petersburg) sídelné cárske mesto pri Neve, má 580.000 obyvateľov, ohromné paláce; založeno od Petra Veľkého r. 1073. — Moskva, nekdajšie sídelné mesto cárov; má 400.000 obyv. nádherné chrámy a paláce; hrad Kremľ; požiar za časov Napoleona I. r. 1812. Varšava, hlavné mesto kráľovstva poľského pri Visle, 250.000 obyv. Nižny Novgorod, pri Volge, máva veľikánske trhy. Kiev, pri Dniepri so 60.000 obyv. a univerzitou. Odesa, pri čiernom mori, má 120.000 obyv., veľiký obchod.

A z i a.

Ktoré sú hranice Azie?

Hranice Azie sú: na severe severné ľadové more, na východe veľký oceán, na juhu indický oceán, na západe Afrika a Európa.

— Ako veľká je Ázia a koľko obyvateľov počíta?

Rozsiahlosť Azie obnáša 800.000 □ míľ a počíta asi 800 mill. obyvateľov.

— Či je Ázia pre nás Európanov významná?

Ázia je veľmi významná pre nás, lebo ztáde pochodí pokolenie ľudské a väčším dielom i vzdelanosť jeho; ona bola dejišťom veľkých svetových príbehov v starom veku; tu žili zakladatelia najvýznamnejších náboženstiev; ztadeto dostávajú ostatné čiastky sveta storaké plody prírodne a tak ztadepochodí podnet k živému obchodu.

Ktoré sú morá Ázia?

Nasledujúce:

1. severné ľadové more na severe Azie.
2. veľký alebo tichý oceán na východe, ku ktorému patrí:
kamčatské, ochotské, japonské a čínske alebo žlté more.
3. indický oceán na juhu zahrňujúci v sebe: záliv bengalský, záliv perský, more arabské a červené more.

— Ktoré úžiny prichádzajú v týchto morách?

Úžina Behringova, spojuje severné ľadové more s tichým oceánom; úžina kóreánska, spojuje japonské s čínským morom; úžina Malakka, spojuje čínske more so zálivom bengálskym; úžina Ormuz vedie z arabského mora do perského zálivu: úžina Babel Mandeb spojuje arabské s červeným morom a prielav (kanál) Suezský, vedie z červeného do stredozemného mora.

Ktoré sú najvýznamnejšie ostrovy v tichom oceáne?

Nasledujúce:

Ostrovy aleutské, kurilské, japonské, Formosa, ostrovy filipínske, Molukky a veľké Sunda-ostrovy: Borneo, Java, Sumatra, Celebes.

V oceáne indickom nachodíme ostrovy Andamanské, nikobarské a bohatý Ceylon.

— Ktoré sú hlavné pohoria Azie?

Ural, tvoriaci hranicu medzi Európou a Aziou; Kaukazus, medzi kaspickým a čiernym morom; Taurus v malej Azii; Libanon v Syrii a Palestine; Himalaya na hranici východnej Indie a Tibetu s najvyššími vrchami na celom svete: Mount-Everest 27.200', Kinčinjunga 26.400', Dhavala-Giri 26.200' nad hladinou morskou; Altai, na hranici mocnárstva čínskeho a Sibirie.

Ktoré sú hlavné rieky?

Ob, Jenisei, Lena Amur, Hoangho, Jančekiang, Ganges, Indus, Tigris, Eufrata a Jordan.

Ktoré sú najznamenitejšie plodiny prírodné?

a) Z ríše nerastov: diamanty, rubíny, smaragdy zlato, striebro a iné vzácne kovy; v arabskom mori drahocenné perly; b) z ríše rastlín; všeliké druhy zbožia, bavlna, korenia, ovocie, víno, liečivé zeliny, thea, znamenité druhy dreva. c) z ríše živočíchov: domáce zvieratá, levy, tigry, slony (elefanty), ľavy, kožušné zvery.

— Aké podnebie má Azia?

Na juhu horúce, na severe veľmi studené, v strednej Azii mierne.

— Ktoré štáty zahrňuje v sebe Azia?

Nasledujúce:

1) **Aziatské Rusko** (Kaukazus a Sibiria s polostrovom Kamčatka); podnebie je tu veľmi studené, zem väčším dielom zamrznutá, šnahom pokrytá, neurodná; vrchy altské sú bohaté na zlato, striebro a iné kovy.

Zo Sibirie dostáva Rusko mnoho drahej kožušiny. Rozsiahlosť Sibirie obnáša do 280.000 □ míľ, na ktorých ale ledva 7 millionov ľudí býva. Značnejšie mestá sú: Tobolsk, Irkutsk, Nerčinsk; na Kaukaze Tiflis.

2) **Aziatské Turecko** (31.000 □ míľ 16 mill. obyv.) má mierne podnebie a je bohaté na rozličné plodiny. Značnejšie mestá sú: Smyrna (v malej Azii ináč Anatólia alebo Levante zvané), Aleppo, Damaskus (v Syrii), Bagdad (v Mezopotamii) a Jeruzalem v Palästine.*)

3) **Arabia** (47.000 □ míľ, 13 mill. obyv.) podnebie má veľmi horúce. Značnejšie mestá: Medina, Mekka rodisko Mohameda. Mokka a Maskat.

4) **Iran** (50.000 □ míľ 24 mill. obyv.) zahrňuje v sebe tri samostatné štáty: Persia s hlavným mestom Teheran a Isphahan; Afghanistan a Beludžistan.

5) **Východná India** pozostáva z nasledujúcich častok: a) Prednia India (Hindostan) krajina to veľmi bohatá (66.000 □ míľ a 180 mill. obyv.) väčším dielom Anglicku podrobená. Hlavné mestá: Calcutta s 1 mill. obyv., Allahabad s 200.000 obyv., Benares so 600.000 obyv.,

---

*) Palästina je vlasť židov a Krista Pána, zakladateľa kresťanstva. Za starodávnych časov bola Palästina na 12 okresov rozdelená podľa 12 židovských kmenov; za časov Krista ale spomínajú sa zvlášte provincie Judea, Galilea, Samaria a Perea.

Hlavné mesto Palaestiny Jeruzalem počítalo za oných časov vyššej 100.000 obyvateľov, a po čas veľikonočných sviatkov schádzalo sa tam vyššej 1½ milióna ľudí. Jeruzalem ležal na 4 vrškoch: na vrchu Sion stál kráľovský palác a palác najvyššieho kňaza; na vrchu Akra ležalo nižné, na vrchu Bezetha nové mesto; na vršku Moria stál nádherný chrám.

Terajší Jeruzalem má len 24.000 obyvateľov, z ktorých je 8000 židov, 10.000 mohamedanov, tí ostatní sú kresťania. Na hrobe Spasiteľa stojí veľkolepý chrám. — Asi na dve hodiny cesty od Jeruzalema ku juhu leží mestečko Betlehem, rodisko Dávida kráľa a Spasiteľa. Nazareth, mestečko, kde bol Kristus vychovaný, ležalo v severnej Palaestine. Z Jericha teraz už len rúmy vidno.

Delhi 200.000 obyv., Madras 500.000 obyv., Bombaj má 300.000 obyv.

b) Zadia India; západné kraje patria Angličanom; neodvislé mocnárstva sú: Birma, Siam s hl. mestom Bangkok, a Anam; dlhý polostrov Malakka, pri ňom na jednom malom ostrove je mesto Singapore.

c) ostrovy indické: veľké Sundá-ostrovy: Sumatra, Java, Borneo, Celebes; malé Sundá-ostrovy, Moluky a Filipíny.

6) Mocnárstvo čínské (China, Kytaj, 230.000 □ míl, a 450 míl. obyv.) pozostáva z viac častok:

a) Vlastná Čína, od domerodých „ríša nebeská“ zvaná má 62.000 □ míl. a 414. mill. obyv., zem veľmi úrodnú; thea; čínsky múr. Hlavné mesto Peking počíta 1½ mill. obyv., má vysoké školy a vedie velikánsky obchod zvlášte s theou; Nanking a Kanton majú tiež vyššej milliona obyvateľou;

b) Mandžuraj alebo Tunguzia.

c) Mongolia.

d) Vysoké Tatarsko.

e) Tibet s hl. mestom Lhasa, sídlo dalai-lamy;

f) polostrov Korea.

7) Japan (7000 □ míl, 35 mill. obyv.) pozostáva z viac ostrovov; hlavné mesto Jeddo má do dvoch mill. obyv. a Miako vyššej milliona.

8) Turan rozsiahla nížina, bydlisko Tatárov, Turkomanov, Kirgizov, pozostáva z viac khanátov; väčšie mestá: Buchara, Samarkand, Kokand, Khiva.

A f r i k a.

— Ktoré sú hranice Afriky?

Afrika, ktorú suezký kanál delí od Aziei hraniči na severe so stedoziemným morom, na západe a juhu s atlantickým, na východe s indickým oceánom a s červeným morom.

— Ako veľká je Afrika a koľko obyvateľov počítuje?

Rozsiahlosť Afriky obnáša asi 550.000 □ míl, jej obyvateľstvo 200 millionov.

— Ktoré ostrovy známe okolo Afriky?

V atlantickom oceane: Azory, Medeira, kanarské, ostrovy zeleného predhoria (Cap Verde), guinejské, Sv. Helena, kde I. Napoleon zomrel 1821. r.; v indickom oceane: Madagaskar, Maskareny, Seychelly a Sokotora.

— Ktoré sú hlavné pohoria Afriky?

Atlas na severe, Kong na západe, pohorie kaplandské na juhu a mesiacové na východe.

— Ktoré sú hlavné rieky?

Nil, Senegal, Niger, Kongo, Zambesi.

— Aké je podnebie?

Podnebie Afriky je skoro všade veľmi horúce.

— Ktoré sú hlavné plodiny.

- a) Z riše nerastov: zlato, meď, soľ, drahé kamene;
- b) z riše rastlín: obilie, káva, cukrová trst, datľové a chlebové stromy, palmy, bavlna, balzam;
- c) z riše živočíchov, levy, elefanty, leopardy, hyeny, krokodily, zebry, hrochy, opice, žirafy a pštrosy.

— Ktoré sú známejšie štáty Afriky?

Nasledujúce:

1) Egyptské vicekráľovstvo (sem prislúcha i Nubiá s krajinami Kordofán a Senaar); hlavné mesto Kairo 300.000 obyv.; na blízku pyramidy. Alexandria pri stredozemnom mori s veľikým námorským kupectvom. Hlavná rieka Egyptu je Nil.

2) Abyssinia čili Habesch, pozostáva z viac menších štátov; obyvatelia sú muríni; podnebie je napospol horúce; hl. mesto Gondar.

3. Berberia; tak sa menuje severná Afrika; pozostáva zo štyr štátov; Tripolis, Tunis, Algir a Marokko s hl. mestami toho samého mena, ktoré nosia krajiny.

4) Sahara velikánska pušť (asi 100.000 □ míľ), obydlena na nektorých miestach „oazy“ zvaných.

5) Sudan čili Nigritia, pozostáva z viac murinských štátov; väčšie mesta: Timbaktu, Segó, Kuka (pri jazere Džad.)

6) Krajiny na západnom pobreží: Senegambia Hornia Guiena, Dolnia Guinea (Loango, Kongo, Angola, Benguela), sú veľmi úrodné a pre kupectvo nad mieru dôležité; Francúzi, Angličania, Portugalci majú tu bohaté osady.

7) Vniutorné krajiny Afriky boly dosavád Europa čanom len veľmi ťažko prístupné a preto sú aj málo známe. Väčšie kmeny napospol ešte divokých murinov, v týchto krajoch bydliačích sú: damara, bečuan, baróc, kázembu, yem, berri a galla.

8) Najjužnejšia krajina Afriky nazíva sa Kápland a je v moci Angličanov. Domorodé obyvateľstvo tvoria zväčša hottentoti; hl. mesto Kápsťadt, na predhori dobrej nádeje (buona speranza).

9) Na východnom pobreží bývajú káffrovia; ku severu ťahajú sa krajiny: Sofala, Mozambik, Zanzibar a polostrov Somal.

Amerika.

— Ktoré sú hranice Ameriky?

Amerika, ktorú odokryl Krištof Columbus r. 1492 po Kr., — dostala meno od Amerigo Vespucci-ho, ktorý prvý jej jednotlivé krajiny opísal, — má za hranice: na severe ľadové more, na východ atlantický, na západ veľký čili tichý oceán a na juhu úžinu Magelhanovu.

— Ako veľká je Amerika a koľko má obyvateľov?

Rozsiahlosť Ameriky obnáša asi 750.000 □ ml, počet obyvateľov 70—80 millionov.

— Ktoré je hlavné pohorie?

Kordillery, ťahajúce sa od juhu až po severné ľadové more po západnom pobreží; v južnej Amerike nazývajú ich aj Andes. Najvyššie vrchy sú: Sorate (23.700'), Akonkagua (21.800') a Čimborasso (20.000').

— Ktoré sú hlavné rieky?

Missisipi s Ohiom a Missouri, rieka Lorenzo, Orinokko a Maraňon čili rieka Amazon, najväčšia na svete.

— Ktoré sú hlavnejšie jazerá?

Veľké jazero medvedie, jazero otrokov, výšné jazero, Huron-, Michigan, Erie a Ontario; medzi týmito dvoma ostatnými je najväčší vodopád Niagara (z výšky 124').

— Aké je podnebie?

Rozdielné; pod rovnými stupňami šírky ale chladnejšie než v Európe; afrikanskú horúčosť Amerika nezná.

— Ktoré sú hlavné plodiny?

a) Z ríše n e r a s t o v: diamanty, vlna zláta a striebra, platina a ostatné kovy;

b) z ríše r a s t l í n: obilie, dohán, korenia, káva, cukrová trst', liečivé zeliny;

c) z ríše ž i v o č í c h o v: aligátor, láma, bivoľ, jaguar, všeliaké druhy hadov, opice červenec (cochenille) malý to hmyz, z ktorého veľmi peknú červenú barvu robia.

— Ako delíme Ameriku?

I. Na severnú Ameriku, ktorá zahrňuje v sebe a) Grönland a ostrovy v ľadovom mori, b) krajiny okolo zálivu Hudson (Labrador, a kraje obývané Indianmi), c) Anglické osady (Kanada, Newfoundland, New Braunschweig a Newschottland, Brit-Columbia) s mestami Québec a Montreal, d) spojené štáty čili Unia (160.000 □ míľ, a 37 mill. obyv.): pozostáva z 37 štátov 1 distriktu a 10' menších territorii. Hlavné mesto: New York (vyslov: Njujork) má 1 million. Philadelphia, má 1/2 mill. obyv. Washington, (vyslov Uášingtn), sídlo kongressu a vlády.

II. Na strednú Ameriku; sem patri republika Mexiko s bohatým polostrovom Kalifornia; republika Yukatan a spojené štáty: Guatemala, Honduras, San Salvador, Nicaragua, Kostarika a Panama (úžina panamská).

III. Na západnú Indiu, ktorú tvoria: a) veľké Antilly (Cuba, Jamaika, San Domingo, Portoriko) b) malé Antilly a c) Bahama-ostrovy.

IV. Na južnú Ameriku; táto zahrňuje v sebe republiky: a) Nová Granada, b) Venezuela, c) Ekuador, d) Peru, e) Bolivia, f) Chile g) argentinské spojené štáty, h) Urugaya i) republiku Paraguay; k) najjužnejšia krajina Ameriky je Pátagonia obývaná obrovsky veľkým kmenom; l) ostrov ohnivá zem (Feuerland); m) cíarstvo Brazília (má 145.000 □ míľ, a 11 mill. obyv.) s hlavným mestom Rio-Janeiro (má 300.000 obyv.): n) Guyana a podelená: na anglické, francúzske a nizozemské osady.

Australia.

— Kde leží Australia?

V tichom oceáne, na juho-východ od Azie.

Z akých častok pozostáva a ako sa ešte nazíva ináč?

Pozostáva: a) z vlastnej pevniny **Australiae**, (nová Hollandia), b) z ostrovov v tichom oceáne medzi Aziou, Amerikou a Afrikou rozosiatých, a tieto dve častky spolu menujú **Oceaniou**, **Polynesiu**.

— Ako veľka je Australia?

Jej rozsiahlosť obnáša asi 160.000 míl, a počítuje do 3 mill. obyvateľov.

— Aká je pôda a akej povahy podnebie?

Pôda vlastnej Australiae je väčším dielom rovina, ostrovy sú vrchovaté; podnebie mierne.

— Ktoré sú hlavné plodiny?

a) Z ríše **verastov**: zlato, železo, meď, kamenouhlie, soľ;

b) z ríše **rastlín**: palmy, korenia, cukrová trst';

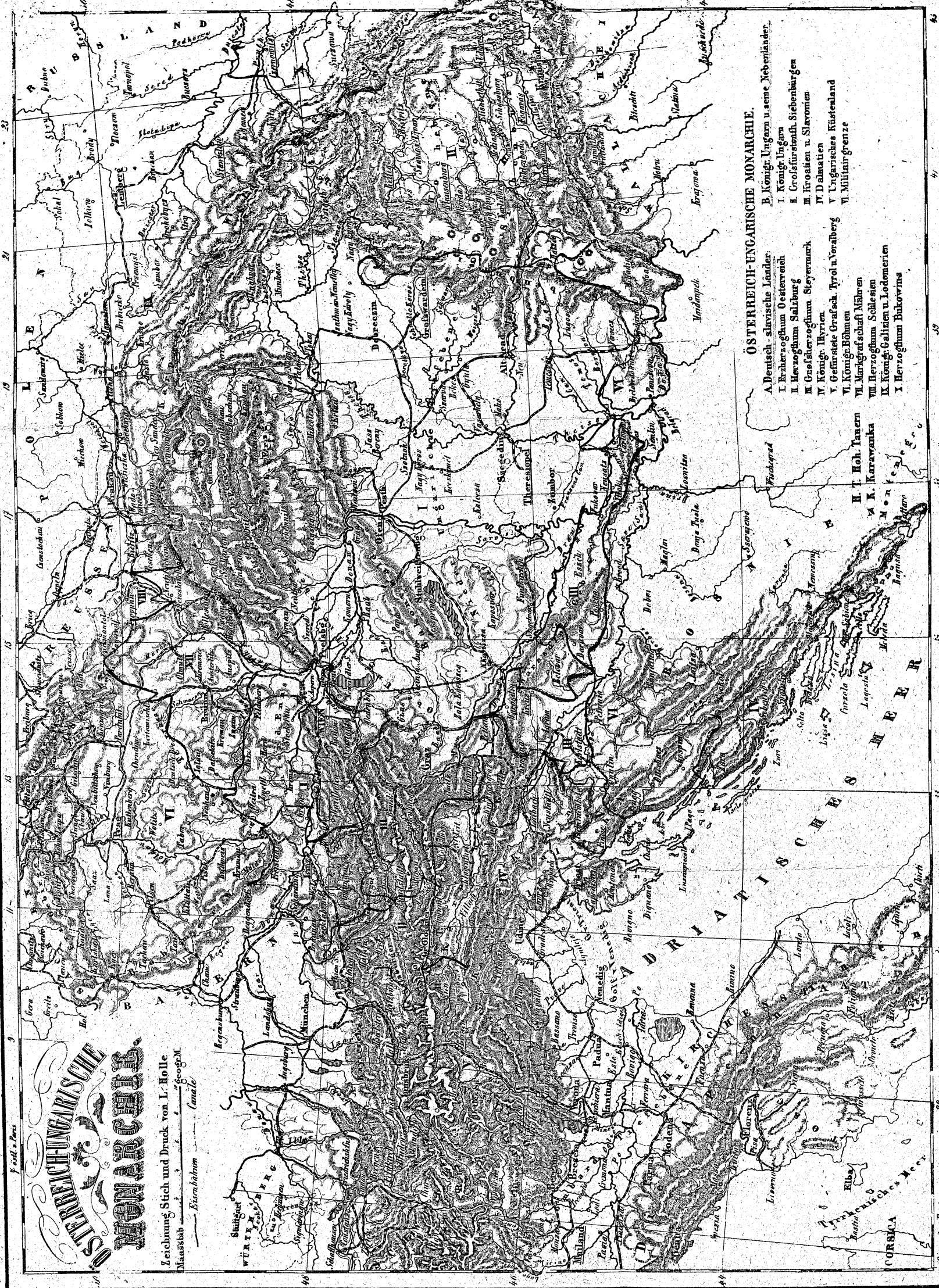
c) z ríše **živočíchov**: skokáň (Kaenguruh,) čierná labuť, bielé orly; vôbec živočísťvo a rastliny sú **zvláštné hóráz u**.

Obyvateľstvo pozostáva z **domorodých** (negritos, ktorí sú nečistotní, neuhladní, neschopní) a z **európejských**, **čínských** a **amerikánských** **prístehovalcov**.

Vlastná pevnina Australia náleží skoro celkom **Angličanom** a je na 8 provincií podelená. Hlavné mestá sú; **Sidney**, má 700.000 obyv., universitu, hvezdáreň. **Melbourne** má 100.000 obyv. **Adelaide**.

Väčšie ostrovy sú: **Nová Guinea** (obyvateľov nazývajú papuas) **Tasmania**, **New-Seeland**, **New-Britannia**, **Luisiade**, **New-Hebrides**, **Salomonové ostrovy**, **Karolíny**, **Mariany**, **Sandwich** (mesto **Honolulu** s vysokými školami) **Viti** alebo **Fidži** (tudozrúti), **Tonga** alebo **priateľské ostrovy**, **Samoa** alebo **ostrovy plavcov**, **Markezas** atd.

ÖSTERREICH-UNGARISCHE MONARCHIE

Zerthung Stich und Druck von L. Holle
Maassstab 1 : 1,000,000
Eisenbahnen (Linien)

ÖSTERREICH-UNGARISCHE MONARCHIE.

- A. Deutsch-slawische Länder.
- B. Königl. Ungarn u. seine Nebenländer.
- I. Königl. Ungarn
- II. Großfürstenth. Siebenbürgen
- III. Kroathen u. Slavonien
- IV. Dalmatien
- V. Königl. Böhmen
- VI. Königl. Mähren
- VII. Herzogthum Schlesien
- VIII. Herzogthum Galizien u. Lodomerien
- IX. Herzogthum Bukowina
- X. Königl. Krain
- XI. Herzogthum Steyermark
- XII. Herzogthum Salzburg
- XIII. Herzogthum Oesterreich
- XIV. Königl. Bayern
- XV. Königl. Preussen
- XVI. Königl. Sachsen
- XVII. Königl. Hannover
- XVIII. Königl. Sachsen-Weimar-Eisenach
- XIX. Königl. Sachsen-Coburg-Gotha
- XX. Königl. Sachsen-Meiningen
- XXI. Königl. Sachsen-Altenburg
- XXII. Königl. Sachsen-Coburg-Gotha-Saalfeld
- XXIII. Königl. Sachsen-Meiningen-Schwarzburg-Rudolstadt
- XXIV. Königl. Sachsen-Meiningen-Schwarzburg-Sondershausen
- XXV. Königl. Sachsen-Altenburg-Coburg-Gotha
- XXVI. Königl. Sachsen-Altenburg-Schwarzburg-Rudolstadt
- XXVII. Königl. Sachsen-Altenburg-Schwarzburg-Sondershausen
- XXVIII. Königl. Sachsen-Altenburg-Coburg-Gotha-Saalfeld
- XXIX. Königl. Sachsen-Altenburg-Schwarzburg-Rudolstadt
- XXX. Königl. Sachsen-Altenburg-Schwarzburg-Sondershausen

Nákladom **ROBERTA L.**

MUZ. uč. 59

vyšiel a je k dostaniu:

KRATKY
DEJEPIS UHORSKA.

V OTÁZKACH A ODPOVEĎACH

sostavil

ALEXANDER KUTTNER.

Cena 30 kr.

V Budapešti 1874. Číslo Vodianer F.